КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

ВЕРЕСЕНЬ 1928	Ч. 9	РІК ВИДАННЯ І.

Микола Зібер*).

(Перший Українець економіст-соціольоґ і теоретик кооперативного руху)

(1844—1888.)

В квітні цього року минуло 40 літ з дня смерти видатного економіста і соціольоґа, одного з перших на Україні пропаґаторів кооперації, впливового члена київської „Старої Громади“ — Миколи Зібера.

Син Швайцарця, що оселився на Таврії, та Українки, Зібер народився в м. Судаці в 1844 році. Середню освіту здобув він в Симферопольській ґімназії; в 1864 році вступає до київського університету на правничий факультет і тут своїми здібностями звертає на себе увагу професорів. Студіюючи правничі науки, Зібер все ж більше цікавився питаннями політичної економії, яку викладав тоді в київському університеті проф. М. Х. Бунґе, відомий в той час ліберал, що вихований був на творах Сміта та Рікарда. Він запропонував Зіберові залишитись при університеті для підготовки на професорську посаду по катедрі політичної економії та статистики. Чекаючи вільної стипендії, Зібер, тим часом, займає посаду мирового посередника на Волині, але через 8 місяців, діставши стипендію, повертається до Київа і блискуче складає при київському університеті маґістранський іспит, на якому, на пропозіцію проф. Бунґе, викладає перед факультетом нову ще і мало відому тоді теорію К. Маркса.

В 1871 році Зібер обороняє свою дисертацію на тему: „Теорія ценности і капітала Давида Рикардо в связі з позднейшімі разясненіями“**) в якій досить докладно розбірає погляди представників ріжних напрямків у політичній економії, почінаючи з 17 в., спиняється на теорії Рікарда і робить оцінку першого тому „Капітала“ Маркса та доводить, що теорія вартости грошей і капіталу К. Маркса в головних своїх рисах

---

*) Цією заміткою автор не мав на думці всебічно висвітлювати надзвичайно для нас цікаву постать Миколи Зібера. Автор лише хотів у сорокову річницю смерти нагадати про нього та подати деякі відомости що до життя та праці Зібера, і особливо що до діяльности його в царині кооперації. Автор цим хотів би заохотити й инших звернути увагу на постать чомусь нами забутого земляка, наукова і громадська спадщина якого настільки цінна і ріжноманітна, що дасть багатий матеріял для дослідів і політико-економові, і статистикові, і кооператорові, і соціольогові, і правникові, і філософові, як також і історикові українського громадського руху.

**) Надрукована в Київс. Унів. Ізв. за 1871 р.

є неминучий дальший розвиток науки Сміта і Рікарда. З цими думками Зібера погодився і сам Маркс, що згадує про цю працю в передмові до другого видання „Капіталу“ і одмічає „солідність праці Зібера, в якій західньо-европейського читача вражає те, як послідовно витримує він свій чисто теоретичний погляд“.

При обороні своєї дисертації, молодий учений, як зазначили його офіційні опоненти, виявляє „велику ерудицію, силу абстрактної аналізи, здібність до синтези й уміння розбіратися в найтонших і найбільш заплутаних питаннях“.[1])

Ця праця Зібера дає йому учений титул маґістра політичної економії та ще й закордонну командировку від університету для удосконалення в економічних науках.

Але, працюючи науково, Зібер, разом з тим не цурався й громадської діяльности. Він бере участь в старій київській „Громаді,“ провадить якусь працю серед робітників в залізничих майстернях[2]), викладає Марксову теорію по студенських гуртках[3]).

На цей же період припадає зацікавлення Зібера споживчою кооперацією. Вже в 1868 році він бере активну участь в організації одного з перших споживчих кооператив на Україні — „Товариства Споживачів“ в Київі, до якого вступають члени київської „Громади“ майже in corpore, а дехто з них, як О. Кістяківський, М. Драгоманів, В. Рубінштейн, В. Беренштам, В. Антонович, П. Житецький, сам Зібер і ин. входять до Ради товариства, головою якої вибірають Зібера.[4])

Праця в т-ві дала можливість Зіберові обізнатися практично зі споживчою кооперацією, а це мало велике значіння при освітленні ріжних питань споживчої кооперації в його праці „Потребітельния Общества,“ що вийшла в Київі в 1869 році на 105 сторінок друку. Історики кооперації на Україні, як що часом і згадують про цю працю Зібера, то якось між иншим, називаючи її або невеличкою брошурою, або невеликою працею[5]) і шкодують навіть кількох слів, щоб сказати про неї щось більше. А проте її значіння в історії розвитку кооперативної думки на Україні не підлягає жадному сумніву. По перше, це перша книжка на терені не лише України, а цілої тодішньої Росії, в якій спеціяльно обговорюються питання споживчої кооперації, по друге — книжка написана ученим економістом з підходом обєктивно-науковим, без домішки того елементу утопізму, що можна спостерегти в книжці Пфайфера[6]), яка ще перед тим була перекладена на російську мову, чи в ліричних писаннях і проповідях піонера української кооперації Баліна, і по третє, в цій книжці можна знайти опис і аналізу перших наших споживчих товариств.

В грудні 1871 року, маючи при собі рекомендаційні листи од товаришів по Київській Громаді В. Антоновича та О. Русова до львівських та віденських Українців, Зібер, разом зі своїм приятелем і учнем Сергієм Подолинським, виїздить за кордон. Спиняючись на якийсь час у Львові та Відні, він одвідує збори „Січі“ і там особисто знайомиться

---

[1]) Бованенко. — До історії політ. економії на Україні, ст. 1085.
[2]) Слабченко. — Н. И. Зибер. Од. 1923 ст. VIII.
[3]) На одному з таких викладів почалося знайомство Драгоманова з Подолинським.
[4]) Височанський. — Начерк розвитку української споживчої кооперації ч. I 1925 стр. 29.
[5]) Височанський. — стр. 17.
[6]) Е. Пфейфер. — Об ассоціаціях 1866.

з галицькими Українцями Сушкевичем, М. Подолинським, Мелітоном Бучинським і др. Проф. М. Грушевський вважає, що це й було те „знакомство з Українцями з Росії“ в 1872 році, яким Павлик датує початок соціялістичних настроїв серед австрійських Українців[1]). Далі, Зібер їде до Гайдельберґу слухати виклади проф. Кніса, автора праці „Die politische Oekonomie vom standpunkte d. geschichtlichen Methode,“ з якою був ознайомлений ще в Київі.

Перебуваючи за кордоном, спочатку в Гайдельберзі, потім в Ляйпціґу та Цюріху, Зібер студіює робітниче законодавство, оглядає фабрики, цікавится умовами праці робітників і докладно знайомиться в Швайцарії з кооперативним рухом.

Швайцарській кооперації Зібер уділяє досить багато місця в своєму звіті про закордонну командировку[2]). Найбільшу увагу звернув він на цюрихське споживче товариство, де особисто, в супроводі директора оглядає помешкання, склепи, льохи і т. п., дістає справоздання, білянси і т. п., як цього т-ва, так і инших, одержує адреси і рекомендації до инших споживчих та продукційних кооператив. Всі ці матеріяли обробляє, доповнює даними, добутими з праць Пфайфера, Моаньє, Бемера і ин., перевіряє особистими спостереженнями і, таким чином, встановлює повну картину історичного розвитку і тодішнього стану споживчої та продукційної кооперації в Швайцарії. Оскільки Зібер був обізнаний з кооперацією видно з того цілком фахового підходу до аналізів споживчих та продукційних товариств, що він їх розглядає. Він перш за все порівнює принципи організації швайцарських споживчих т-в з рочдельськими, втановлює подібність, зазначає спостережені ним ухили від цих останніх, спиняється на питані продажної ціни і робить свої зауважання що до продажу по цінах низче риночних; цікавиться також справою продажу краму нечленам, принціпами росподілу зиску, розмірами пайових внесків і оплатою їх відсотками, робить свої зауваження що до оплати членів управи в формі певного відсотка від оборотів т-ва, збірає детальні відомости про оплату службовців і одмічає той факт, що роздатчиками в товариських крамницях в Швайцарії є майже виключно жінки; далі, Зібер докладно спиняється на щадничих касах при споживчих товариствах і подає погляд Пфайфера на цю операцію, згадує про культурно-освітню діяльність деяких швайцарських кооператив з продукційними і т. д. і т. д.

Не менш детально аналізує Зібер і кооперативи продукційні, яких в той час в Швайцарії було 16. Він розглядає кожне з них окремо і зазначає, що всі вони заклалися зусиллями самих робітників і при допомозі їх власних заощаджень.

Повернувшись до Київа, Зібер уже в 1873 році став доцентом університету при катедрі політичної економії та статистики. З цього часу починається для Зібера доба найбільш кипучої діяльности. Він разом з Драгомановим закладає вищі жіночі курси, що містяться в помешкані Драгоманова, він стає одним із впливових членів Громади поруч з Драгомановим, Вовком та Антоновичем, оракулом „Громади“ в економічних питаннях[3]) і вважається провідником українського соціялізму, працює

[1]) М. Грушевський. — З починів укр. соціяліст. руху. Відень. 1922. ст. 15.

[2]) Отчет маґістра політ. економії Ніколая Зібера о пребиванії за ґраніцей... Унів. ізв. Кієв. 1873. кн. VIII.

[3]) Проф. Грушевський. — З починів укр. соц. руху. ст. 15.

в органі „Громади,“ „Кіевскому Телеґрафі“ і числиться там одним з чотирьох „каторжників,“ (Драгоманів, Зібер, Подолинський і Вовк), на яких трималася вся ґазета.[1]) Разом з тим, Зібер розробляє і популяризує ідеї, що їх проводив К. Маркс у першому томі свого „Капіталу“. Зібер бере також активну участь в „Юго-Западном Отд. Рос. Ґеоґ. Общества,“ для якого пише „Опит програми для собіранія статістіко-економіческіх свєдєній“.

Та не довго довелося Зіберові працювати на Україні. В наслідок антиукраїнської акції ренеґата Юзефовича і редакції „Кієвляніна,“ російський уряд ступив на шлях гострих репресій проти дуже жвавого в ті роки українського руху. Першою жертвою став проф. Драгоманів, якого звільнено в 1875 році з університету. Протестуючи проти цього, Зібер — найблизчий співробітник і приятель Драгоманова — подається до димісії і майже одночасово з Драгомановим виїздить за кордон. За кордоном він осідає в Берні (Швайцярія), де провадить далі свої економічні та соціольоґічні студії і разом з тим містить дуже часто свої статті в ріжних журналах. Тут він пише свої „Очеркі первобитной економической культури“ (1883 р.), де зібрано величезний надзвичайної вартости матеріял, уміло оброблений з точки погляду історичного матеріялізму; ця праця, як також друга його розвідка про Українські Братства, дають право вважати Зібера основоположником української ґенетичної соціольоґії[2]).

На цей період припадає перерібка його маґістерської дисертації, яка вийшла під назвою „Давід Рікардо и Карл Маркс в іх общественно-економіческіх изслєдованіях“ в 1885 році, де теорія К. Маркса викладена на стільки майстерно і так докладно, що видавці II-го тому „Капіталу“ в російському перекладі рекомендують тим, хто не читав першого тому, перечитати цю працю Зібера[3])

Перебуваючи в Берні, Зібер увесь час не поривав звязків зі своїми старшими приятелями Драгомановим та Подолинським, бачиться певно й з иншими українцями бо, нпр. є відомості, що в 1882 році у нього був Павлик[4]).

Але напружена праця і злидні стали впливати на орґанізм Зібера; вже в 1883 році у нього помічають перші ознаки божевілля, через рік його перевезено було до Ялти, де за ним доглядав один з членів місцевої української кольонії Др. Штангеїв. В Ялті Зібер прожив ще коло 4-ох років і тут помер в квітні місяці 1888 року.

Проф. А. Чупров характеризував Зібера, як „найчистіший тип ученого, який так рідко трапляється в наші дні.“[5]) І ця характеристика з точки погляду ученого Росіянина цілком вірна. Але для нас Українців цей найчистіший тип ученого був ще й активним учасником українського громадського руху. І чи не нагадує нам Зібер цими своїми прикметами його товаришів по Київській громаді — Драгоманова, Антоновича, Вовка, імена яких нам всім так добре відомі?

Але визначити Зіберові належне йому місце в історії культурного і громадського життя на Україні — це є завдання майбутніх дослідів, яких, маємо надію, чекати доведеться вже не довго. *В. Сапіцький*

[1]) Там же стор. 50—51.
[2]) Грушевський. — Початки гром., стр. 301.
[3]) К. Маркс. — Капітал II том. С. П. Б. 1885. (Предісловіє к русскому ізданію).
[4]) Грушевський. — З починів... ст. 14.
[5]) Чупров. Речи и статьи. т. I, стр 515.

Проблеми кооперації й мира.

Як відомо, кооперація — це один з модерних способів організації процесів виробництва і обміну, що має своєю ціллю знищити чи у всякому разі ослабити несправедливости капіталістичного режіму й внести в економічні відношення прінціпи, які здібні допомогати мирному співжиттю народів.

Вона уявляє з себе ніщо инше, як сукупність товариств, що складаються з окремих економічних одиниць, які обєднуються в цілях ліпшої організації продукції, споживання й обміну; кооперація ґрунтується на засадах рівности своїх членів в кооперативному підприємстві й відмові експльоатувати населення шляхом одержання надмірних прибутків.

Кооперація землеробів уявляє з себе в звязку зі знищенням великої земельної власности один з могутніх засобів для підняття продуктивности праці дрібних хліборобів через те, що вона дозволяє їм використовувати в їх господарствах ліпші машини й приладдя, які є неприступні для кожного дрібного хлібороба окремо.

Кооперація в індустрії та в ремісничій промисловости, організуючи дрібних продуцентів, стремить до того, щоб ґарантувати членам кооперативи винагороду, яка наближується до вартости тих предметів, що вироблені ними; й таким шляхом вона стремить знищити визиск робітників капіталістами.

Кооперація в галузі споживання дає можливість господареві одержувати продукти ліпшої якости й більш дешеві по ціні, й через це вона збільшує покупну здібність населення, підвищує рівень (стандарт) споживання, усуває поважні мотиви для незадоволення населення своєю долею.

Кооперація в царині обміну, усовуючи шкідливих посередників, значно зменшує ціни на предмети споживання й, в приміненні до міжнародного обміну, допомагаючи встановленню сприяючих відношень між народами, працює значно для справи миру.

Принявши на увагу таку важливість кооперації, ми мусимо визнати, що проблеми кооперації находяться в самому тісному звязку з проблемою мирного співжиття народів. Ось через що здоровий розвиток кооперації мусить визнаватися, як одна з сучасних економічних проблем кожної країни. Але, що торкається методів розрішення цієї проблеми, треба уникати тих способів, які могли б мати неґативний вплив на мирне співжиття народів. Можна вітати слідом за рішенням міжнародньої економічної конференції 1927 року, міри пропаґанди ідей кооперації аж до утворення спеціяльних катедр по кооперації на університетах та на инших високих школах. Слід також визнати бажаними допомогу з боку урядів розвиткові кооперації шляхом організації приступного кредиту; полегшення взаїмних відношень між національними кооперативними союзами й особливо, між союзами споживчих кооператив і кооперативними національними організаціями землеробів, а головне жадати поліпшення юридичного положення кооперації. Відносно цього питання слід взагалі сказати, що для кооперації важно мати приятливий кооперативний закон, але ще значно важніще — усунути ті адміністративні свавілля, які добре відомі Українцям, під якою б державою вони не перебували, й які значно перешкаджають нормальному розвиткові кооперації в кожній країні.

Але оскільки не слід гальмувати вільного розвитку кооперації, остільки ж недопустимо штучно форсувати її розвиток. В цьому відношенні не слід її псувати субсідіями чи благодійними датками ріжних категорій. Не

слід давати приступ до кооперації елементам, які для неї цілком некорисні; не слід покладати на неї ту ролю, яку вона цілком не здатна виконати. Не можна, наприклад, примушувати всіх громадян, як це в 1920 році зробили російські комуністи, бути членами споживчих кооператив. Цілком недопустимо, щоб владою декретувалося знищення приватної індустрії нате, щоб її замістити деякими організаціями, так зв. кооперативними, що утворювалися »ad hoc«. Така метода приводить зовсім не до розвитку кооперації, але до утворення деякої кількости псевдокооператив.

Цілком помилково покладати на кооперацію ролю, головним чином, реалізатора монополії зовнішньої торговлі, що частинно, як відомо, зроблено большевиками відносно московського Центросоюзу.

Подібні міри не приводять до розумного розрішення проблеми кооперації, бо вони внутрі країни не утворюють справжніх кооператив через те, що такі як раз потрібують членів і які, дякуючи довголітньому кооперативному вихованню, здібні до засвоєння чистих кооперативних принціпів. З другого ж боку, зовні даної країни такі міри, (наприклад часткова монополія внутрішньої торговлі) утворюють незадоволення та роздратування, які не здібні допомагати розвиткові мирних торговельних відношень між народами.

Ось чому слід, по скільки справа торкається проблем кооперації, уникати таких способів їх розрішення, які ведуть як до штучного обмеження розвитку кооператив, так і до форсування згори кооперації в даній країні. Особливож не слід покладати на неї ролю тих інституцій, що підпорядковані орґанам уряду, що виконують накази влади, що працюють по її вказівках.

Тільки таке розрішення проблеми кооперації, яке рахувалося би з такими принціпами, могло б дати позітивні наслідки; тільки прийнявши на увагу ці міркування, кожна країна зможе в найліпший спосіб вирішити актуальні проблеми кооперації, широкий розвиток яких є синонімом мирного співжиття ріжних народів.

Проф. С. Бородаєвський.

Кооперативний максималізм.

Під цім терміном, котрого инколи починають вживати письменники, пишучи про кооперацію (більш, що правди, не кооператори, ніж кооператори), треба розуміти той надмірно величезний обсяг, який помічається в діяльности кооперації, що до її меж. І справді, погляньмо тільки, чи є така сфера як господарського, так навіть і не господарського життя, деб кооперація, цебто обєднання живої і творчої людської сили і праці, не зробила спроби стати твердою ногою, виявити ті чи инші свої методи діяльности, поставити свої власні цілі і при цьому додати: ми відмежовуємося від капіталізму, ми починаємо працювати під власним прапором. Як відомо, дрібне сільське господарство зі всіма подробицями свого організаційного процесу цілком вже увійшло в систему кооперації, котра обняла постачання, збут та кредит; а в останні часи починає охоплювати й деякі сторони продукційного процесу (машинові кооперативи, контрольні союзи і т. д.) Дрібні ремісники теж починають своє виробництво закладати на підвалинах кооперативної системи, і хоч ще не можуть похвалитись такими результатами, які ми бачимо в сільському господарстві, — всеж таки можуть показати

свої досягнення, котрі свідчать про те, що вони знайшли вже свій правдивий шлях. Велика та ріжноманітна кляса споживачів майже перша стала на шлях обєднання в справах забезпечення себе продуктами харчування та всім необхідним для хатньої господарки, і »потихенько, помаленько« досягнула того, що, наприклад, анґлійський Союз має по кольоніях свої власні плянтації кави й чаю, свої млини, пекарні, ба навіть власні фабрики убрання, взуття, білизни та меблів.

— »Ну, й годі! Досить! Буде з вас!...« Так починають вигукувати на адресу кооперації всі прихильники консервативного спокою, ті квієтисти, котрим не подобається, що економічне життя якось миттю повертає в невідомому напрямі і хоче йти кудись, без стежки, і навіть, більше того, хоче протоптати собі окрему стежку. До них надзвичайно охоче приєднуються усі ті, котрі почувають і на власних кешенях переконуються, що ця нова економічна хороба сотик за сотиком відбирає їм грубі зиски, а з часом — хто це може відати? — грозитиме небезпекою й зовсім звалити їх з тих позицій, які вони вважали досі такими міцними. Нарешті — теба це з жалем одмітити — часом до них приєднують свій голос і наукові працівники в своїх творах, бо їм неподобається, що кооперація в її житєвім розгоні торощить і нищить ті клясифікаційні кліткини, де вже гарно розташовані ріжні галузі кооперативного руху, та примушує їх стало переглядати цю клясифікацію і робити нову. Тут і лінь, і може уражене самолюбство, бо життя показує штучність цієї клясифікації, її псевдо-науковість.

Але ті верстви незаможнього люду, котрі стихійно утворюють все те, що ми кваліфікуємо терміном кооперації, мають найменше охоти рахуватись зі всіми отцими в частині скептичними, а в частині навіть ворожими спостереженнями, що торкається меж кооперативного руху. Зовсім не для іграшки, а виключно з мусу ці верстви силкуються потрохе скидати з себе ті залізні обручі, в котрі закув їх працю капіталістичний устрій, визволитись з тих пут, котрими звязана їх господарська ініціятива, вийти на свіже повітря з тих льохів, куди їх загнала історія. Вони бачать, як це тяжко, але не перестають докладати зусиль, бо знають, що залишитись в попередніх умовах життя — це ще тяжче. Вони роблять одну спробу за другою, падають, алеж знов підіймаються і тягнуть далі й далі...

Прикладом такої постепенно розширюваної діяльности кооперації і її успіхів в тій сфері, котра — здавалосьби — найменше може бути пристосованою для кооперативної системи, це є розвиток продукційної кооперації в Італії на протязі останніх 25 літ. Як звичайно, почалось з маленького — з обєднань каменярів (muratori), котрі брались за виконання ріжних будівельних робіт, та взагалі тих робітників, що копають землю, риють рови і таке инше. А скінчилось тим, що ці обєднання в свою чергу обєднались в союзи і почали братись за більші роботи, за виконання замовлень комунальних та муніціпальних організацій і, завдяки ддпомозі цікавих по своїй конструкції італійських народніх банків, вони з виключним успіхом доводили ті задачі до кінця. Нарешті справа склалась так, що приватні організації капіталістичного типу вже не мають змоги конкурувати з кооперативними обєднаннями, котрі завше беруть меншу ціну за свої праці, а своїм членам-робітникам виплачують більшу платню, ніж підприємці-капіталісти. І тепер ми бачимо, ще недавно кооперація в Італії міцною рукою брала вже під свою владу на віть такі сфери, як виробництво аероплянів та тяжку металюрґію. Найбільше італійська продукційна кооперація прославилась одбудованням залізничої колеї в провінції Reggio Emilia, яка й видана їй в концесію на 70 років.

Ми взяли один найбільш виразний приклад. В сучасній діяльності кооперації ми моглиб нарахувати їх багато. Вони на наш погляд можуть бути найліпшою відповідю на питання, чи так званий кооперативний максималізм слід віднести до явищ неґативних чи позитивних. Для нас безумовно ясно, що при сучасному своєму стані кооперація — якими б ми радісними очима не дивились на її досягнення і успіхи — ще далеко не закінчила процесу свого організаційного будівництва, ще не дійшла до своїх природніх виднокругів. Робітники та працівники на всіх теренах твердо переконались покищо в одному: ліпше бути самостійним господарем своєї праці, ніж поодинчо продавати її в чужу власність. Але далеко ще не всюди кляса робітників дійшла до спроможности стати господарем, як рівнож і серед самостійних дрібних господарів ще далеко не всюди прийнялася система купувати і продавати обєднано, а не одинцем. А з цього ясно, що кооперативний максималізм, цеб то шукання нових шляхів для кооперативної системи, нових напрям'в для кооперативної праці ще довго буде нормальним, необхідним зявищним в кооперативному русі. І ще довго будуть дорікати кооперації, що вона береться за те, що до неї не належить, що вона »совае свого носа до чужого проса.« Але ми скажемо инакше: все, за що беруться кооперативні обєднання, належить до них, бо кооперація складається з людий, котрим немає часу бавитися фантазіями, бо їх час дорогий. Вже коли люди беруться за щось нове, то це значить, що воно їм потрібне, а може і необхідне і їх не встані застановити жадний авторітет чи то в тозі науки чи влади.

Проф. Кость Храневич.

Народнє господарство.

Сільське господарство та індустрія СССР.*)

Російська індустрія майже весь час росла під захистом митного кордону і через те ціни „національного“ промислового виробництва для селянства, в тім числі й українського, все були вищими ніж на світовому ринкові.

Індустрія розвивалася й жила за рахунок сільського господарства, послугуючись робочою силою, що в значній мірі бралася з селян. Побітник-селянин на літо часто вертався на село, через що деякі виробництва на літо скорочувались, а текстільне навіть і зовсім припинялося. Індустрія живилася сільським господартвом за Вишнеградського, за Віте і так аж до світової війни. В Анґлії платилося три пуди чавуну за один пуд пшениці, в б. Росії — три пуди пшениці за один пуд чавуну**). Ця „неекві-

*) По „договору“ між РСФСР і УССР від 28. XII. 1920 р. і згідно з конституцією СССР з 1923 р. оповіщено справи народнього господарства справами „спільними“ для цілої совітської держави.

**) Чавун — сире зелізо.

валєнтність“ в обміні між індустрією та сільським господарством, коштом села виховувала „оранжерейну« промисловість, що загинулаб від вільної конкуренції з закордонною. Лише та промисловість має майбутність, котра розташована в певній близькости насамперед від гірничого палива. Московька держава історично створила свою промисловість порушенням цеї організаційної вимоги, розраховуючи на дровяне паливо. Тому її промисловість й жила, дякуючи згаданій неєквівалєнтности. Підтримувати такий стан річей було переступом супроти села, необхідно було перейти до відносин, за котрих еквівалєнтність обміну між містом і селом не порушуваласьби. Судилося одначе инакше.

З початком воєнних подій — головніші галузі і підприємства існуючої індустрії були заанґажовані для обслуговування військових потреб, поставлені в умови націоналізації, і з того власне часу починається їх занепад, углублений в ході жовтненої революції. Большевицький режим в перше півріччя свого існування уявляв із себе систему споживання без виробництва. Через тиждень після переходу влади до большевиків І. XI. 1917 р., опубліковано декрет про робітничу контролю над промисловістю, що було переходовим заходом до прямої і остаточної націоналізації промисловости, до влиття окремих підприємств в „єдине соціялістичне господарство“ в розумінні комунізму.

В другий період провадиться комуністичне будівництво в напрямку ототожнення народнього господарства з державним; силкуються усунути стихійність та замінити її автоґенним, свідомим реґулюванням, єдиним господарським пляном. Совітська влада заходжувалася сама все виробляти і сама все росподіляти. Для того все мусіло націоналізуватися; гадали націоналізувати навіть міліони селянських господарств, одначе здійснити останній намір не вистарчило сили. Темп націоналізації відбувався бурхливо; на кінець 1919 р. все було закінчено. Не тільки великі індустріяльні капіталістичні підприємства й засоби виробництва були переведені у власність совітської респуліки, але й трудові. В містах націоналізували навіть фризєрські робітні, навіть дрібні пральні, навіть дрібних ремісників зробили державними ремісниками, навіть звичайні ручні пилки та сокири городян оповіщалися націоналізованими. Приватна власність на засоби виробництва і приватньо-господарська ініціятива (за винятком селянської) цілковито знищуються. В цей період комуністичного будівництва (1919—1922 рр.) почали оживляти завмерше виробництво, провадячи продукцію в згоді з комуністичним принціпом — від кожного по його здібностях, кожному по його потребах. Робітник одержував не зарібну платню, що була оповіщена „буржуазною катеґорією,“ а по принціпу соціяльного забезпечення, пайок натурою: один робітник мав один пайок і один робітник при чотирьох їдоках (з ним включно) — чотирі пайки. Така організація виробництва дала надзвачайне падіння продукційности: на початок 1921 р. (по підрахунку С. Н. Прокоповича) продукційність промисловости в цілому впала до 18,8% її довоєнного розміру. По окремих галузях виробництва це видно ще виразніше: чавуну в 1914 р. здобувалося по б. Росії, але без Польщі, 257,398.000 пудів, а в 1920 — тільки 6,133.900 пудів, або 2,4% попередньої виплавки; мідної руди 68,199.000 пуд. і 229,000 пуд. або 0,6%; льняної пряжі в 1916 р. вироблялося 4,260.000 пуд., а в 1920 р. 806.000 пудів. Відносно селян большевики обмежилися, по їхньому задуму, переходовою мірою — вони націоналізували тільки „лишки“ продукції селянських господарств поверх ними означеної напівголодної норми (т. зв. система продовольчої „развіорстки“), і продукція сільського

господарства впала до 62,8%. — 22 грудня 1920 р. на VIII зїзді совітів Лєнін ще думав про поглиблення універсальної націоналізації і висловлювався за державне примусове регулювання й селянських господарств.

Одначе обрив обміну з селом (між иньшим і завдяки інфлянції), катастрофальний спад продукційности всіх галузів народнього господарства та селянські повстання злякали комуністів і примусили їх в цілях самозбереження з 15 березня 1921 р. відступити, почати третій період свого управління, період нової економічної політики, — „Непа.“ З ним розпочався процес відродження цілого народнього господарства, в тім числі й індустріяльного виробництва. Проф. Бруцкус стверджує, що Неп був оповіщений лише через те, „що правити сучасною Росією за активного опору селянства стало неможливим.“ Підтвердженням цього може бути заява Лєніна на Х-му комуністичному зїзді 15-го березня 1921 р. про відмову не тільки від державного регулювання селянського господарства, але й від націоналізації його лишків. Лєнін заявив, що, мовляв, інтереси робітників і селян ріжні — „дрібний хлібороб не хоче того, чого хоче робітник... тимчасом тільки згода з селянством може спасти соціяльну революцію.“ Звідси висновок — „необхідно економічно задовольнити середнє селянство, бо инакше воно пішле нас до всіх чортів“.... Не взявши селянина „в лоб,“ його захожуються взяти обходом — тоюж випробованою за царських чвсів нееквівалентністю, на цей раз кількакратно усиленою.

В наставший неповський період в народнім господарстві Совітського Союзу легалізується такий дуалізм: стихійному ходу річей полишається селянське господарство, дрібна промисловість і також дрібна приватна торгівля; регулюванню ж піддано: більшу промисловість, кредит, монополізовану зовнішню торговлю та ціни на внутрішнім ринкові. Позоставлено дуалізм етатизму з приватним господарством. Націоналізація знаряддя і засобів індустріяльного виробництва, разом з монополією зовнішньої торгівлі заховуються, яко проґрамовий пункт переходу до соціялізму. Більші промислові заклади організуються згори в державні трести. „Госпромишленность“ починає збільшення виробництва в напрямку до передвоєнної продукції; про це свідчать слідуючі дані виробництва в порівнанні з 1913 р.*)

(Гляди табл. на стор. 395.)

Коли деякі галузі виробництва на десятий рік революції кількісно досягли довєнного розміру, то понижена якість виробу зменшує кількосний вияв; для инших галузів богацько ще треба зробити, аби осягти довоєнну кількість, а вона ж не може бути ідеалом; адже минуло 10 років! Кількісне зростання продукції, що являється прудкішим темпом до закінчення процесу відновлення, є зовсім незначне, коли дивитися на нього, як на прояв нового будівництва, та одбувається і за рахунок якости і при одночаснім зрості цін. Індустрії забезпечена монополія на внутрішньому ринкові, можливість ставити монопольні ціни. Не дивлячись на ці винятькові умовини збуту, вона щорічно проглинює величезні дотації. „Промисловість одним крилом“ — казав Троцкий на XIII. зїзді комуністичної партії в середині квітня 1923 р. — „пробує безпосередньо опертися на селянський ринок — це легка промисловість, другим — тримається на бюджеті, а бюджет бере головним чином з тогож селянського джерела“.

Переведена, коли не на господарський „розрахунок“, то на госпо-

*) Б. Гухман, редакція Громана і — „Основние вапроси економікі СССР, в таблїцах і діаґрамах.“ Вид. Комуністичної академії, 1928.

Галузі виробництва:	1913 р. в тисячах тон	1924/5 р.	1925/6	1927/8 р.
		У відсотках до 1913 року		
Камяний вугіль	29,055	55,4	94,1	124,2
Нафта	9,194	76,1	89,8	120,7
Зал. криця	9,230	23,1	35,9	66,5
Чавун	4,206	30,5	52,4	82,3
Мартен	4,247	44,0	68.5	90,3
Прокат	3,509	39,6	64,1	85,2
Бавовн.-папіров. виробництва (в метрах)	2,238 міл.	67,0	90,6	112,0
Вовняне виробництво . .	71 міл.	69,4	91,4	120,3
Сірники (ящиків)	3,703 тис.	85,4	106,8	108,9
Цукор пісок	1,356 т.т.	33,2	78,0	93,0
„ рафінад	964	31,2	46,6	55,2
Сіль	1,946	68,2	80,3	114,2
Керосин (нафта)	1,511	68,0	79,1	128,4

дарський „обрахунок“, госпромисловість виказує ненормально високі кошти виробництва. Вони криються насамперед в субєктивному моменті — малій продукційности праці. Прийнявши довоєнну продукційність за 100, С. Н. Прокопович дає такий ряд: продукційність праці в 1920-21 р. дорівнюється 29, в 1921-22 р., коли від пайка знов вернулися до „буржуазної катеґорії“, до зарібної платні, продукційність дає рідкий скачок в гору, а саме до 48 одиниць, в 1922-3 р.—54, в 1923-4—61. В 1924-5 р. Дзєржинський заводить з одного боку для 60% робітників так розкритіковану соціялізмом, задільну (акордну) платню, з другого — доповнює її „завданням“, — коли завдання тричі не виконається працівником, то наступає звільнення його з роботи: в результаті стали приходити на фабрику навіть до дзвінка і продукційність праці робить новий скачок в гору до 79. Поворотом довоєнних умовин праці, капіталістичною реформою проведеною комуністом Дзєржинським, і певно ліпшою організацією постачання матеріялу, досягнуто 80% довоєнної продукційности, (досягнуто, треба мати на увазі, за рахунок якости продукту).

Але ще більше, ніж невистарчаюча напруженість робітничої праці, на високу собівартість виробів мали вплив обєктивні умовини, насамперед зношеність основного капіталу устаткування. Все устаткування фабрик і заводів (основного капіталу) амортізувалося, повинно йти на злом, але не робилося ніяких відчислень, не то що на капіталонадбання, а й амортізаційних, або, як то було в трестах — амортізаційні норми примінювалися до вартости не повноцінного, а вже поношеного капіталу. Це неправильне амортізаційне відчислювання давало можливість трестам і иншим промисловим підприємствам виводити бухгальтерські недійсні „прибутки“. По переході до стабілізованого рубля було (Ю. Марґулісом) обслідувано 74 тресті, при чім зясувалося, що „фонд возстановлення“ не існує, що необхідно відмовитися від „фікції — ніби то наша промисловість працює з прибутком“; зясувалося, що оборудування піде на злом раніше, ніж буде погашене.

Перед нами т. ч. паразітичне існування совітської промисловости за рахунок основного капіталу. В порівнанні з европейсько-американським цей осовний капітал застарівся в своїй конструкції. Таким чином зношеність і устарілість основного капіталу -- от головніші обєктивні причини ви-

сокої коштовности продукції, яка доповнюється ще недостаточною нагрузкою підприємств та безгосподарністю в них. Червоні керовники трестів, директори, хоч би й з комуністів, не є ані господарі, ані службовці; тут якась промежуточна форма (В. М. Чернов якось назвав її „феодальною“ — очевидно sui generis). Ці керовники, працюючи під контролем робітництва того ж підприємства, не в змозі розвинути підприємчивости справжніх „капітанів“ капіталістичної індустрії, на чім втрачається дуже цінний момент народнього господарства; вони здебільшого ставляться до своїх обовязків, як до чужої їм справи. Тут хоре місце державного соціялізму.

Субєктивні й обєктивні причини давали убивчий для соціялістичного будівництва наслідок — низьку продукційність, що не досягає норм російського дореволюційного капіталістичного господарства. Само собою розуміється, що організація народнього господарства, що понижує продукційні сили країни, не може претендувати на назву соціялістичної, бо соціялізм мислиться, яко сістема вищої продукційности. Для підняття тої продукційности звернулися, як сказано, до способів більш суворих, ніж які практикують капіталісти. Все ж осягнення в справі підвищення продукційности праці сильно відставали від зросту зарібної платні. Аби затримати, чи привернути до себе симпатії робітництва, компартія і її совітська влада подекуди давали їм зарібну платню перевищуючу їх виробку. Незароблена частина зарібної платні бралася з підвищень цін на фабрикати та з державних субсідій, тоб-то перш усього з селянства. Робітницто роблено визискувачем селянства, молот бив по серпу. Одним з виходів з цього становища була б заміна зношених і устарівших машин новими, що стояли б на рівневі сучасної европейсько-американської техніки. В такий спосіб не лише робітництво перестало би бути в ролі для нього самого невиносимій — визискувача селянства, але в своїй продукційности скорше б дорівнялося рівневі продукційности европейського робітника, без чого СССР. загрожує економічне закабалення з боку індустріяльно-передових країн. Одначе згадана заміна основного капіталу не може бути переведена без капіталонакопичення. А про державне накопичення національного капіталу, як показав сумний досвід десятиліття, поки що не приходиться серіозно говорити.

Висока собівартість в купі з недопродукцією ділають в бік високих цін на вироби за рахунок села. Коли б не протекціонізм в формі монополії, то совітська націоналізована промисловість не утримала б за собою селянського ринку в вільнім суперництві з капіталістичною промисловістю Заходу. Царський режим протеґував промисловости за рахунок сільського господарства, за большевицьких часів протекціонізм усилився в зверхпротекціонізм. Державна промисловість, паразітуючи на основнім капіталі, одночасно паразітує й на сільськім господарстві, місто паразітує над селом.

Проте відродження промисловости СССР. і її розвій, коли на тім стати, має єдиний шлях — розвиватися тільки за рахунок села; треба помиритися з чисто аґрарним характером країни.

А ні Росії, ані Україні ніколи не бути однобоко індустріяльними, працюючими на експорт країнами, хоча такі народні господарства дають найбільший зиск. Таке положення здобула нпр. Англія і потім Нмеччина. Виграючи в найбільшій зисковности своїх індустріяльних галузів виробництва і сягаючи найвищого добробуту, вони з другого боку зменшили незалежність своїх народніх господарств. Україні не приходиться обмежуватися на самій сільсько-господарській діяльности як через ту ж одно-

бокість, що зменшує народньо-господарську незалежність, так ще більше тому, що сільське господарство загалом дає менший зиск, ніж заняття промисловістю і, значить, однобоко аґрарні країни перебувають в несприяючих умовинах на світовому ринкові. Лишається третій шлях — вистарчального народнього господарства, щоби все потрібне виробляти у себе і цим двобоким гармонійним розвитком індустрії і сільського господарства унезалежнити себе від других країн. По цім шляху простують Спол. Держави Америки і мені здається, що наша Україна має до того богацько даних. Для обернення її в самовистарчальну господарську одиницю, розуміється, потрібне величезне напруження сил. Неминучо є частину господарської енерґії відтягти від сільського господарства і направити в область індустрії, яка в нас, оскільки то відноситься до инших, ніж гірнича галузь, мусить бути ще насаджувана, що не є мінусом нашим, а плюсом. Бо коли нині мати таку організацію, напр. текстільної індустрії, яка є в Московщині, то краще не мати ніякої, а починати справу с початку. Насадження індустрії мусить піти в напрямкові її наближення до місць дешевої енерґії, дешевих сирівців і дешевої робочої сили, тоб-то на села, пособляючи розвязувати тим і проблєму занятости селян в глухий зимовий сезон. Не кажучи вже про те, що перелита частина народної енерґії в індустріяльні галузі само по собі ліпше зрентується, ніж то є в сільськім господарстві, як відомо — ми маємо діло з великими лишками людської енерґії, перелюдненням, яке шляхом індустіялізації зменшувалосьби.

Споречаються про те, що уявляє з себе той режим індустріяльного виробництва, який склався з заведенням Непа в СССР.: є то державний соціялізм? чи державний капіталізм? На наш погляд ми маємо тут діло з такого роду економічними катеґоріями, які, як по раз перший в історії господарських думок підмітив в своїх знаменитих „Економічних протиріччах“ великий Прудон, здібні переходити одна в другу. Державний соціялізм, як певна протилежність низовому, є соціялізм встановлюваний законами держави (однаково большевицької чи бісмарківської, бо соціялізм може співіснувати з самими ріжними політичними формами), коли господарем всього чи частини реґульованого виробництва є держава (працюючих чи клясова): це є господарство, що ведеться на удержавленій землі і удержавленими засобами виборництва, де немає господаря капіталіста, капіталістичного прибутку і визиску. Державному капіталізмові істотні всі наведені прикмети, крім двох останніх. Він не цурається рентовности, хоч наявність настрою, мотиву стремління до якнайбільшого зиску, істотного для капіталіста, не є обовязкова чи домінуюча. Він, і це є найістотнішим, припускає визиск. Є невистарчаючим твердження теоретика комунізму Бухаріна і инш., що капіталізм є там, де є капіталіст, де капіталіста немає, немає і капіталізму. Не скрізь, де є капіталіст, є і капіталізм. Але нехай це твердження софістично можна поборювати; за те безперечним є те, що не скрізь, де відсутний капіталіст, нема й капіталізму. Розвязує справу тут не відсутність капіталіста, а відсутність визиску людини. Соціялізм і визиск людиною людини, чи одними суспільними ґрупами других принціпово не є совмістимі. А що уявляє з себе сучасна організація вирбництва СССР?. Вона, як ми вже зазначили і що буде ще не раз одзначено, є організація паразитізму індустрії на сільськім господарстві, організація визиску села на користь упривільованих ітд. Тут немає кляси капіталістів, а визиск є. Через те перед нами не державний соціялізм, а державний капталізм з одного боку, а з другого і поруч з ним приватний капіталізм, реґульований державою, під формою концесій, здачі в оренду

фабрик, заводів ітд. Кажуть — диктатура полєтаріяту обертає державний капіталізм в державний соціялізм. Тяжко погодитися, що тут перед нами диктатура полєтаріяту. Скептики кажуть: диктатура над полєтаріятом і комуністичною патрією невеликої ґрупи впливових осіб, тоб-то сама справжня оліґархія; та не в тім зрештою річ. Навіть коли й диктатура пролєтаріяту заховує сістему визиску — перед нами не є соціялізм. Але знищивши визиск, можна легко державний капіталізм, трести ітд. обернути в державний соціялізм, бо ці економічні катеґорії, як сказано, здібні переходити одна в другу — і в переходові монети їх тяжко розріжняти.

проф. О. Мицюк.

Кооператизація сільського господарства*).

І. Забезпечення засобами продукції.

При розгляді сільсько-господарського кооперативного руху, найсильнішої залузі кооперативного руху взагалі, відкривається нам окрема форма, в якій ідея усуспільнення знаходить свою дорогу до сільського господарства**).

Внутрішня й властива область органічного процесу продукції лишається при цьому з початку непорушеною. Колєктивний принціп господарювання здобуває з початку лише такі области, як забезпечення засобами продукції, а також перероблення й використання здобутих продуктів, инакше кажучи купецьку сторону сільського господарства. Властива сільсько-господарська продукція лишається індивідуальному господарству. Вони взаїмно витворюють комбіновану форму господарства, яка побідно охопила сільське господарство всіх культурних країв. Ізольоване сільське господарство старого стилю стає при цьому членом кооперативної системи, яка не лише змушує внутрішньо-продукційні відносини стати на дорогу поступу, але також бере на себе завдання урегулювати раціонально в усіх напрямках зовнішньо-продукційні відносини в усій цілости національного й інтернаціонального господарства.

Сільське господарство, при умовах поступаючого наперед суспільного поділу праці не може довше існувати, як ізольована господарська клітина. Воно звязане, ніби пуповинням, з усією цілістю господарства, з якого воно одержує потрібні йому життєві елєменти. Раціональне заспокоєння конечних потреб продукції, які мали бути покриті з несільсько-господарської сфери господарства, творило в Німеччині вихідну точку продукційно-кооперативної організації.

Перехід від старого, самовистарчального способу господарства до інтензивного, основаного на плодозміні, удобренні й закупі паші господарства на ринок потрібував збільшеного оборотового капіталу й кредиту. Також дрібне господарство не могло ухилитися від цього розвитку. Давній природньо-господарський селянин, якого доходи й видатки готівкою були дуже малі в порівнанні до його продукційного й домашньо-господарського споживання вироблених ним самим вартостей, все більше й більше пере-

*) Один розділ з відомого твору Др. Едварда Давіда п. з. Laudwirtschaft und Sozialismus, II. вид. 1921 р., в якому автор розбиває арґументи противників кооператизації селянського господарства, з окрема Карла Кавцького.

**) На 1. січня 1921 року в німецькій державі було коло 42.000 кооператив, внесених до списку кооператив. З них було сільсько-господарських кооператив 32.419, а саме: кооперативних централь 87, кас ощадности й позичкових кас 18.559, кооператив для закупна й збуту 3.883, молочарських кооператив 3.315, инших кооператив 6.575.

творювався в підприємця, звязаного з усім капіталістичним товаровим господарством. Одначе це був дуже небезпечний перехід для недосвідченого в грошевих і кредитових справах дрібного сільського господаря. Насамперед він опинився безрадний в руках лихварського купецтва. Богато з них опинилося в сітях лихварів товарами й грішми. Повстала небезпека, що велика частина дрібних селян стане рабами лихварів; банкроцтво загрожувало богатьом тисячам селян. Поборникам сільсько-господарського кооперативного руху належиться заслуга, що вони усунули цю небезбеку. Засновуючи по селах все більше число кредитових кооператив, вони підкопали діяльність приватних лихварів грішми й унешкодливили їх. Творча сила кооперативної ідеї визволила селянство від лихварів. Коли тепер дрібний селянин потребує грошей, то »сільський банк« позичає їх йому на такий самий дешевий процент, який має дідич від свого банку; коли селянин має лишок гроша, цей самий банк бере його від нього, даючи йому відповідний процент.

Історія кооперативних кредитових організацій в Німеччині звязана з іменами Шульце-Деліча й Райфайзена. Покликані до життя Шульце-Делічем ще в 1849 році товариства постачання сировини й зачетні каси (народні банки, кооперативні банки, промислові банки), які тепер всі злучені в »Загальному Союзі німецьких промислових і господарських товариств взаїмної допомоги« є і були більше допасувані до потреб міських ремісників і промисловців, ніж до господарських відносин селян, бо вони провадили банкові операції, основані на коротко-терміновому, векслевому кредиті й виплаті дивіденд власникам уділів. Тому не диво, що вони не могли витримати по селах конкуренції з позичковими касами Райфайзена, з яких перша була заснована також в 1849 році в селі Флямерсфельді.

В товариствах Райфайзена була знайдена форма кредитової організації, якої потребував дрібний селянин, місцева позичкова каса, до якої легко було дістатися без зайвих клопотів, в якій так само добре можна було складати зайві гроші, як і одержувати готівку за дешевий процент і на довший час (до 10 літ). Позичка дається на основі звичайного довжного зобовязання на основі особистого довіря, яке має кожний господар в крузі инших господарів села, які заразом можуть осудити ціль і господарність позички. Це особисте відношення довіря й дораджування, яке походило з того, що всі члени каси солідарно відповідали за її пасиви, й було найважнішою думкою Райфайзена. Ця думка мала далеко сягаюче виховуюче значіння й поставила каси на дуже твердий ґрунт. Управа місцевих кас є безплатна; членські уділи й вкладки дають лише невеликий процент (4%), дивіденди взягалі не розділюються, і це забезпечує каси від капіталістичного виродження. Чистий зиск нагромаджується, як колєктивне майно, яке служить забезпечуючої резервою, а крім того уживається на всілякі культурні сільсько-господарські потреби членів каси.

Місцеві каси мають своє банкове обєднання в »Сільсько-господарській центральній позичковій касі для Німеччини«, яка має понад 14 філій. Крім того до »Загального Союзу німецьких кооператив Райфайзена«, заснованого в 1877 р., належало на 1. січня 1919 року 15 краєвих і провінціяльних кооперативних союзів (ревізійних союзів), 4 краєві кооперативні союзи (центральні каси для продукційних кооператив); далі — Торговельна Централя організацій Райфайзена, яка дбає за гуртові закупна й збут для 8-ох центральних товарових інституцій (провінціяльні централі закупна й продажу). Полагодженню закордонних інтересів служить централя в Гамбурзі.

Число обєднаних місцевих кас ощадности й пожичкових кас виносило

4.998. Сюди треба ще додати 1.172 продукційні кооперативи ріжного роду, як наприклад кооперативи для закупна й продажу, кооперативні шпіхлірі, кооперативні молочарні, кооперативи виноградарів, кооперативні гуральні, товариства для збуту худоби, кооперативи молотільників, кооперативи для сушення картофлі, кооперативи овочеві, кооперативи для спродажу яєць, кооперативи для виробу електрики і т. д.

Льокальні спілки Райфайзена одначе не задовольняються полагодженням справ позичкових і вкладкових. Вони ведуть також цілий ряд инших справ, корисних для їх членів, а саме вони дбають за закупно річей, потрібних сільському господарству й про продаж його продуктів. Зразковий статут цих кас виказує нам такі завдання:

1) приймання вкладок ощадности й взагалі зайвих грошей на відповідне опроцентування,

2) уділювання позичок за відповідний процент,

3) кооперативне набування гуртом річей, потрібних для сільського господарства, (штучне удобрення, паша, добре насіння і т. д.) і продаж його на роздріб,

4) спільний збут виробів сільського господарства і сільського домашнього промислу,

5) набуття й удержання машин, приладів і инших предметів сільсько-господарської продукції на спільний рахунок і передачу їх на використання окремим членам за відповідну винагороду,

6) ужиття заходів до удержання ґрунтів в родинах, а де це вже неможливо, заходів проти продажу за безцін і роздроблення ґрунтів,

7) нагромадження неподільного майна товариства для поліпшення господарських відносин своїх членів,

8) перешкодження лихварського визиску всякого роду (грішми, крамом, худобою, ґрунтами), усунення ріжних надужить, а також шкідливих навичок, як нерозумного способу життя, піяцтва, марнотравства, нахилу до процесувань і т. д.,

9) поширення господарських знань через уладження навчаючих викладів і виміну цікавих досвідів між членами,

10) полагоджування спорів і примирення суперечних інтересів, а також уділювання порад і інформацій в правних справах своїм членам.

Союзи Райфайзена таким чином подумані, як загальні організації для допомоги й освіти селян, і як такі, вони в високій мірі оправдали себе. Їх ваги не зменшує той факт, що в дальшому розвитку кооперативного руху показалася потреба заснувати для окремих цілий спеціяльні кооперативи, як наприклад молочарські й инші.

Кооперативи другого великого сільсько-господарського союзу кооператив, який був заснований Вільгельмом Гаасом в 1883 році, з осідком спочатку в Офенбаху над Майном, потому в Дармштадті й тепер в Берліні, »Державного Союзу сільсько-господарських кооператив«, були від початку подумані більше як спецеяльні кооперативи. Універсальний характер кооперативного господарського принціпу мав тут знайти свій вияв лише, як система обєднуючих понад-оргарнізацій. Одначе потреби місцевої практики також і тут привели до того, що позичкові каси почали займатися також доставою й збутом продуктів.

Державний Союз є найсильнішою копeрартивною організацією. На 1. січня 1921 року до нього належало з 32.419 сільсько-господарських кооператив у Німеччині 21.576, цебто 76,6%. Він складається з провінціяльних і краєвих союзів, які мають своїм завданням крім наказаної

законом ревізії всіх обєднаних кооператив дбати про розвиток центрального співробітництва в окремих галузях діяльности. Для грошевих обрахунків служать центральні каси (центральні кредитові кооперативи, краєві кооперативні каси, провінціяльні кооперативні каси). Спільні закупи паші, удобрення, насіння й инших господарських річей переводять відповідні кооперативні централі для закупу. Спільний збут переводять також відповідні централі для збуту сільсько-господарських продуктів. Також сільсько-господарські камери й инші сільсько-господарські тіла можуть бути членами централних кредитових кооператив. Кредитову й грошеву діяльність усіх кооперативних союзів обслуговують відповідні краєві інститути за допомогою державних засобів і під доглядом держави; с поміж них найбільшим є »Пруська центральна кооперативна каса«, в якої заряді засідають також представники великих кооперативних союзів.

Також в области кооперативних гуртових закупів уже дійшло до понад-союзної цетралізації. Найбільшою організацією цього роду є »Товариство постачання калі«, яке існує від 1910 року, і до якого належать товариства Райфайзена, а також »Німецький сільсько-господарський союз закупів« (який складається з закупового відділу Німецького Сільського Союзу й Німецького Сільсько-Господарського Товариства). »Союз гуртових закупів німецьких сільських господарів« є закуповою централею томасини для всіх великих сільсько-господарських німецьких союзів. Окремий відділ »Державної Централі закупна паші« полагоджує союзам спільне закупно паші. »Централя закупна сільсько-господарських кооператив« займається закупом машин і знарядів.

Др. Едвард Давід.

(Далі буде.) *Переклав Др. М. Залізняк.*

Біжучі економічні справи.

Кріза польського текстильного промислу.

Як відомо, західно-українські землі, не маючи своєї текстильної фабричної промисловости, є здані на те, що одержать з Польщі і з-за кордону. Сукна і полотна, які ми купуємо, походять з Заходу; купуємо їх чимраз то більше, бо наше селянство масово покидає народню ношу і переходить на міську. Тому не буде від річи ознайомитися блище зі станом польської фабричної текстільної індустрії, котра диктує нам ціни. Приведену нище статейку ми взяли з німецького органу Профес. Союзів (Gewerkschaftszeitung, Berlin, 1928, Nr. 23).

»Текстильна індустрія Польщі міститься головно в Лодзі, місті біля 500.000 мешканців. Поза тим ще в Білостоці та Бєльську знаходяться деякі текстильні фабрики, але вони мають підрядне значіння. Нині не має в Польщі жадного иншого виробництва, що виявлялоб такі нездорові відносини, як саме текстильна промисловість в Лодзі. Принаймні в жадній области, в жадній країні не є можливим виробництво, як є саме тут загально прийнято. Тут є фабрики, що працюють нині в три зміни і приймають нових робітників для того, щоби вже по кількох — дословно: до двох чи трох тижнів перейти на працю в дві зміни, а ча-

сто працюється тільки в одну зміну. При чому йде ще далі, що ця зміна працює тільки один день на тиждень. Колиж згадати, що від текстильної промисловости залежить майже ціле місто, заселене переважно людьми, що живуть з зарібної платні, тоді можна собі представити, в яких убогих відношеннях примушене жити це велике робітниче місто.

Перед війною мала Лодзь для своїх виробів великанський ринок, що граничив майже з Тихим Океаном. Тисячі подорожніх аґентів обробляли російську імперію і вглублювалися в далекі азійські краї. Два місяці перед сезоном вони доставляли своїм фабрикантам точні замовлення. Фабриканти мусілй тоді достарчати масу товарів ріжних взірців і якостей. По війні сітуація змінилася за одним ударом. Збут до Росії і Азії зістав втрачений. Виробництво мусіло примінитися до нового положення. Від нині показалася необхідність точно накресленого пляну продукції. Але про це якраз думали найменше фабриканти. Навпаки, цей час вони використовували для того, щоби займатися безмежною спекуляцією на тлі інфлянції марок. Виробництво зазнає значний підйом, але робітникам платили обезціненими грішми. До того правительство відпускало кольосальні кредити, котрі знова були виплачувані денно падаючими грішми. В цей спосіб товар міг збуватися за безцінь за зардоном.

Головним відборцем цих дешевих річей була Румунія, балканські держави взагалі та Туреччина. Але той стан не є вічний для цих країн, що будують свою власну індустрію. Румунія, наприклад, будує нові фабрики просто-напросто в американському темпі. — Пізніше польська валюта була стабілізована, польські державні банки припинили лодзінській індустрії перед тим догідні кредити, через що господарське положення індустрії з кожним днем ставало більше загрожуючим. Постепенне поліпшування господарського стану в країні несло також для Лодзі догідні умови, але з погіршенням конюнктури вертає постійно назад питання, як допомогти текстильній індустрії?

Тут приходить в увагу тільки краєвий ринок. До його потреб мусить індустрія пристосуватися. Ця конечність вимагає певного упорядкування і усталення виробництва, продукційного пляну, на якому мбжнаби працювати. Фабрики муситься модернізувати, виробництво мусить раціоналізуватись, та разом з тим товарй для краєвого ринку повинні стати дешевшими. Головно проходить в увагу перерібка бавовни, бо ця галузь продукції знаходиться в найбільшому занедбанні.

Але здається що оздоровлення текстильної індустрії зовсім мало лежить на серці фабрикантам; на останній нараді так званої ґрупи сімох, до котрої належать сім акційних товариств, винесене було неймовірне рішення піднести в літнім сезоні ціни за вовняні вироби на 18 відсотків.

Це було все. Це стара капіталістична метода: без огляду на купну силу маси зменшувати збут з високою ціною. Від лодзинських текстільних панів, що знані, як паразіти на організмі польського господарства ледви чи можна булоб щось иншого очікувати. »Зиск над усе!« Хочби при цьому терпів добробут народу і держави.

Правительство, що охоче називає себе правительством господарського оздоровлення, приглядається метушні бездіяльних текстильних фабрикантів бездільно, »тим більше енерґії« воно повертає на давлення опозиційної преси, конфіскуючи усяке слово критики його діяльности.

За »Gewerkschaftszeitung-om«.

Фінансування консумції.

В послідніх часах стрічаємося у нас з явищем, яке фатально може відбитися на економічнім положенні теж нашого селянства. Маю на думці продаж селянам за посередництвом аґентів товарів на рати. Здавалобися, що се явище хвилеве і льокальне; по всякій імовірности однак воно корениться поза можливостями наших і так незначних впливів, в тенденції світових торговельно-промислових кругів до поширення консумції через її відповідне фінансування. Не від річи буде отже основніше з ним познакомитися.

Хто за послідні два роки переглядав чужі економічні видавництва, той мав нагоду стрічатися, навіть дуже часто, з розвідками і статтями присвяченими справі т. зв. »фінансування консумції«. Вираз цей сконструовано в Америці, щоб давну торговельну форму »продажі на рати«, що не тішилася доброю славою, перехрестити новим іменем і бодай тим способом усунути сумніви що до її господарської вартости.

Система »продажі на рати«, хоч і не вийшла зі Сполучених Держав, то все-ж таки найшла там своє теоретичне уґрунтування і в послідніх двох-трох роках осягнула там свій найвищий розвиток. Gilbert Layton, редактор льондонського »Economist'а« подає, що в Сп. Державах Америки з початком минулого року висота зобовязань з рахунку »довги на рати« виносила 550 міліонів фунтів, а вся роздрібна продаж, яка в протязі одного року в той спосіб фінансується обертається між 1200—1500 міліонів фунтів.

Цю систему »продажі на рати« примінювано зразу лише до товарів не призначених до негайного спожиття, тільки посідаючих ужиткову тревалість двох-трьох літ, до товарів, що творять певного роду капітал і в даних услівях представляють для купуючого дійсно вартість ощадження. Однак справа представиться трохе инакше, коли узглянимо, що попри те, коли просимсл (пр. автомобілевий) продає в той спосіб 66% своєї продукції а елєктричні домові машини до прання 75%, то рівночасно фабрики ґрамофонів продають на рати 8%, меблеві фірми 20%, ювілєри 35%. Також і одіж продається в той спосіб, однак речинці сплат є зглядно короткі, а кредитовані суми відносно малі.

Одним з головних приклонників тої системи є звісний король автомобілів Генрі Форд. Її користь і господарську рацію арґументує він в той спосіб. Подібно як кредитові улекшення в посліднім десятилітті мали неоцінену вартість для раціональної і здорової експанзії продукції в світі, так і »кредит для консументів« не менше благодатно вплине на дальший розвій продукції. Се твердження опирається на припущенні, що розумно примінений індивідуальний кредит піднесе життєву стопу користаючих з того кредиту, спонукає їх до більшої праці і більшої продукції. Збільшення консумції викличе збільшення запотребування. Через се фабрики осягнуть повне стопроцентове заняття, що в наслідку збільшить зарібки, обнизить ціни товарів, а се знов уможливить дальше збільшення спожиття. В той спосіб розгін господарського життя набере що-раз скоршого темпа. Високе споживання означає високу продукцію, а висока продукція запевняє великі можливости праці«.

Виглядає, що сей погляд є вповні оправданий, але, поки дійдемо до кінцевого заключення що до його вартости, належить приглянутися йому і з иншого боку. Lawson Purdy, секретар орґанізаційного відділу в Ню-Йорк Сіті, зарядив досліди над діланням системи »продажі на ра-

ти«. Зіставлені ним звіти голосять, що в многих випадках товари, побрані на сплату, оцінювано понад їх вартість, богато товару зуживалося вже на довго перед кінцем сплати; часто куповано річи, яких родини в дійсности не потрібували і т. д. А професор Колюмбія-Університету Edwin Seligman в своїй праці про »Господарське значіння продажі на рати« говорить теке: »...З огляду на це не можна заперечувати, що продаж на рати є получена з неминучими трудноцами і хибами. Много з тих хиб, при відповідній організації дасться усунути так, що лишень деякі з них останутся взяті нерозлучно з сею системою продажу. Контроля тих недостач і недомагань лежить в руках тих, що продають на рати. Присутність тих недомагань не є однак надужиттям і задля них не можна ще цілої справи осуджувати, як безглядно шкідливої.«

А нами вже цитований Gilbert Layton, квестіонуючи »моральний« вплив купування на рати, нібито побуджуючий до видатнішої праці, бачить оправдання тої форми продажі в чому иншому. »Говорити, що той спосіб продажі є корисний тому, що збільшує торговельні обороти, се значить не відповідати на саме питання. Певна річ, що кожне збільшення збуту виробів даного промислу є для того промислу корисне, але траба ще доказати, що така система не є укритим чинником »інфляції«, що вона не є явищем перехідним, і що приносить користь не тільки стороні продаючій, але й купуючій. Судячи після тих критеріїв, продаж на рати не є все і всюди оправдана. Вона причиняється до скоршого піднесення життєвої стопи купуючого лише тоді, коли випереджує неминуче і конечне піднесення матеріяльного добробуту купуючого вже в недалекій майбутности, і лише тоді, коли відноситься до товарів, які дійсно є »продуктивні«, такі, котрі — як то кажеться — »самі себе виплачують«.

Цей спосіб фінансування споживання перенісся минулого року з Америки до Европи, передовсім до Німеччини*). Тут певна ґрупа американських банків т. зв. Citag (Comercial Investment Trust A. G.) увійшла в звязок з берлінським купецьким товариством і переняла на себе справу кредитування. Для позискання клієнтелі зорганізувано широку пропаґанду, поміщуючи по часописах заохочуючі поклики і статті, що, теоретично освітлюючи справу, представляли її користи і для одиниць і для загалу господарства.

Технічна сторона фінансування спожиття представляється в той спосіб, що між консументів — звичайно при сталих місячних поборах — і купців втискається банк. Він за оплатою звичайних відсотків уділює купуючим чекового кредиту в висоті 2—3 місячної платні, сплачуваного в шість місячних ратах. На ті чеки може купуючий побирати товар в ціні готівковій лишень у тих фірмах купецьких, що стоять в звязи з банком. Чеки виплачує купцям банк готівкою з потрученням звичай-

---

*) Очевидна річ, мова йде про специфічно-американський спосіб продажу на сплати, бо по суті сама річ в Европі не нова. Ще задовго до війни французький банковий дім Дюфаель фінансував продаж на сплати через ті фірми, що вступили у звязок із ним (див. у Hirsch, Der Moderne Handel, Tübingen, 1925). Самий продаж на рати управляло на велику скалю в р. 1912 в Німеччині приблизно 5000 товарових домів, що задля того й одержали спеціяльну назву »Kredithäuser«, (хоч це не були банки). Війна припинила цю систему торгу; очевидно тепер вона відбудовується наново. Блищі відомости найде читач у виданім РСУК. підручнику про »Сучасну організацію торгівлі« (Гірш-Коберський). Редакція.

но 7% від суми, як премію ризика**) і кошти адміністрації. Мимо того потручення з ціни купна, купець зискує на тім інтересі, бо продає товар за готівку, не на ризико, яке перебирає на себе банк, а через збільшення клієнтелі побільшає свій оборот і через це на загальнім доході відбиває собі банкові потручення. Консумент одержує можність набути товар в ціні готівковій — меблі, домашню обстанову, машини, — за які готівкою не був би в можности заплатити, а платячи ратами безпосередньо купцеві, платив би в ціні купна не тільки відсотки продовженої сплати, але й премію ризика, яку банк переносить на рахунок купця. Та найбільше користи має банк. В круг свого ділання втягає нову банкову операцію фінансування консумпції, і зискує нову клієнтелю.

З Німеччини ціла та акція перенеслася до Австрії і до Польщі, однак завдяки питомим, неамериканським обставинам, не тільки що не розвинулася до токого степеня, як в Америці, але й не в тій формі організаційній. За причинами того явища не треба далеко шукати. В Америці середні верстви, для яких цю форму продажу сотворено, заробляють стільки, що їм вистарчає не лише на повне задержання високої життєвої стопи, але ще й лишається надвишка, яка економічно експльоатована дає ті користи, про які згадує Форд. В Европі, особливож в Польщі, середні верстви спавперизовані, не розпоряджають не тільки ніякою надвишкою доходів, але не мають навіть на стільки, щоб заспокоїти примітивні потреби не то родинного, але й індівідуального життя. Всякі можливости, надії, чи обчислення на поліпшення матеріяльного положення, або хочби на їх стабілізацію, заводять мимо навіть кількократних урядових запевнень. Ріжні фінансові зобовязання (позички) того стану не піднесуть, а хіба обнижать й так нище »minimum еґзістенції« сягаючу життєву стопу середніх верств; всякі калькуляції купецтва на збільшення збуту через »продаж на рати« остаються отже чисто спекуляційними. Вони позбавлені всіх тих користий, які дає фінансування консуму в Америці, а за те криють в собі, і то в скріпленій мірі, всі лихі сторінки »продажі на рати«.

У нас фінансування консуму, що моглоби принести користи і купуючим і купецтву є можливе, але в цілком иншій формі як в Америці, а саме не через боргування у купців тільки через купування за готівку, за посередництвом відповідно зорганізованих льокальних щадничо-споживчих станових кооператив. В тім напрямі повинен йти у нас розвій кооперації споживчої, тимчасом він в завязку зістав звихнений через толєрування і впроваджування продажу на кредит. Над тим недомаганням нашої кооперації треба безуслівно застановитися і шукати способів, щоб його, поки ще час, усунути, — а способи певно найдуться.

Вертаючи однак до явища, про яке ми на вступі згадали, можемо з всякою правдоподібністю говорити, що воно є приміненням і то свідомим загальної тенденції збільшення консумції на нашім ґрунті, лише в формі дикій, обчисленій на легковірність і на недосвідченість населення. Шкідливість того явища лежить в тім, що селянин, не маючи на стільки моральної сили, щоб опертися влізливости аґентів, їх вимовним прихвалюванням товарів і їх умілости вмовлювання, купує лихий товар, якого певно в маґазині при наочнім виборі не купивби. Здезорієнтова-

**) Дім Дюфаель потручує значно більше, бо 18%. Ред.

ний низькими, але зате численними ратамиплатить за той товар ціну, яка попри річеву вартість товару і maximum купецького зарібку, містить в собі ще й всі високі проценти продовженої сплати, премію ризика, провізію аґента і кошта його висилки, отже ціну, яка не в міру перевищує господарську вартість товару. А коли возьмемо під увагу ще й те, що попри товари, які бодай можуть бути ужиті до піднесення продуктивности господарки, подається селянам в той сам спосіб товар непродуктивний — тандитну мануфактуру, а з другої сторони коли узгляднить ся примітивну ласість на такі речі, легкодушність і упертість жіноцтва, то очевидна річ, що шкідливі наслідки таких трансакцій довго на себе не дадуть ждати.

Треба отже предприняти тякі міри, які хоронилиб це населення перед находом аґентів. Се далобся осягнути через відповідне освідомлювання, а головно належить домагатися видання розпорядження, яке допускалоб можливість заключування сільським населенням торговельних зобовязань, сплачуваних ратами лише за посередництвом сільсько-господарських організацій. Правда, законодавство не повинно гальмувати розвою господарських торговельних форм, але під тим зглядом мусимо станути непохитно на становищі, що всяке господарсько-неоправдане спожиття, піддержуване хитрим використовуванням слабих сторін консументів, мусить бути здержане.

І. Галущинський.

Проблєми кооперативного кредиту.

Кредит.

Зачіпаючи проблєму кредиту в умовах українських земель під Польщею, слід відразу зазначити, що тут це питання являється особливо актуальним, просто до болю пекучим. Людині, що, поживши довший час в инших умовах, переступить кордон Польщі, мусить кинутися у вічі перш усього надмірне, до хоробливости розвинене боргування. Відома ж річ, що купівля товару за готівку, що є ще й досі майже правилом в роздрібній торгівлі Европи й Америки, належить в Польщі до виїмків: на кредит купуються харчі, на »рати« береться одяг, обува, меблі і под.; це є чисто споживчий, нездоровий вид кредиту. Приповідка: »без боргу нема торгу« є тут живою реальною дійсністю, заснованою не тільки в економічній необхідности, як почасти теж в розпущености населення, вихованого в психольоґії прощацтва та привченого прикладом самих продавців до торговельної несолідности. Усе тут живе »назад«: селянин — до нового збору чи до продажі поросяти, державний урядник чи приватний службовець від платні до платні, від »зачету« до »зачету,« не здаючи собі звичайно рахунку з того, що товаровий кредит це одна з небезпечніших (дорощих) форм кредиту. Кредитами в польських марках, роздаваними державою обильно в перші роки по її заснуванні, розбогатіли сотні промисловців і спекулянтів, повернувши державі свої зобовязання в знеціненій валюті; і чи не ця сама задня думка присвічує почасти й сьогодня не одному з несолідних позичальників?

Одним словом, в Польщі живеться ще в патріярхальних відносинах, де, як то кажуть, без »жида« (кредитодавця) не проживе ні пан ні Іван і де форми кредиту своєю дикістю та рознузданістю лихварства носять чисто орієнтальний характер.

Не хочемо тим сказати, що в Польщі взагалі невідомий здоровий продукційнит кредит; але й він терпить від загальної примітивности економічного життя та ділових комерційних звичок. І він часто-густо, в практичній реалізації, прибирає характер експльоатації і руйнування кредитоємця (неоормально вишрубувані ціни при продажі с. г. машин на сплати, дика лихва останньої весняної засівної кампанії і цілого переднівка і т. д.)

Питанням, як протиставитися тій течії зростаючої лихви, зачинають у нас інтересуватися вже й ширші круги в місті й на селі; тому не буде зайвим підійти до проблєми кредиту від самих її основ.

1. При яких умовах кредит є раціональний?

На це питання звичайно відповідають: раціональним є кредит продукційний, нераціональним є кредит споживчий. Ми одначе думаємо, що відповідь належить формулувати трохи инакше.

Стоїмо перед фактом майже поголовної, то більшої, то меншої задовжености усіх верств нашого народу, яка до того має ще тенденцію зростання і переходу в стан хронічности. Потопаючий, як кажуть, хапається бритви; так і людина, що находиться в матеріяльній скруті, глядає »зарятуватися« кредитом, на яких би він умовах не був. Ми зовсім далекі від чисто академічного осуду „споживчого“ кредиту, як кредиту непродукційного і шкідливого. Ми думаємо, що розріжнення, де кінчається споживчий і зачинається продукційний кредит — в практиці не таке легке до вирішення, як-би здавалося. Коли селянин зруйнований недородами або навіть своїм власним невмінням добре господарити, то все-ж таки уділення йому кредиту на прожиття не все можна з легким серцем рахувати споживчим кредитом. Бо хто знає, чи навіть цей господар, діставши в руки кредит на прожиття, не підправить своїх сил на стільки, що зможе перейти до раціональнішого використання своїх власних і своєї родини робочих здібностей, і як то кажуть »станути на ноги?« Керовники кооперативних кас, яким приходиться перед уділенням позички застановлятися над цього роду питаннями, моглиб нам напевно чимало розказати з цієї ділянки. Розуміється, що є випадки безсумнівні, де споживча непродукційність кредиту кидається явно у вічі (позички людям відомим з марнотравного життя то-що). На загал одначе мірило раціональности чи нераціональности кредиту буде лежати троха глибше. Приймаючи, що за виключенням випадків явної непродукційности кредиту, всякий кредит нормальним людям, хочби й великим нуждарям, є продукційний (в більшій чи меншій мірі), ми будемо глядіти ознак раціональности уділеного комусь кредиту де инде, а саме в питанні, на скільки кредит своїми умовами дає кредитоємцеві справді можливість поправити своє економічне положення? Ясніше висловлюючись, раціональними належить визнати кільки такі умови кредиту, котрі дають позичальникові змогу, по заплаченні умовлених відсотків і побічних оплат, із решти свого трудового прибутку оплатити ще принаймні свою особисту працю і розбудовувати господарство.

Розуміємо це так: кредит дається зарібкуючій людині чи то на пороблення нових вкладів в господарство, чи на скріплення її особистої професійної працездатности. Кредитований капітал, як всякий капітал, при умо-

вах приватної власности, домагається приросту по упливі певного часу відсотка. Цей відсоток мусить кредитоємець оплатити з результатів своєї особистої (чи свого підприємства взагалі) господарки в цьому часі, в якому він вживав позичений капітал. Коли позичальникові, по уплаченні умовленого відсотка, остається з добутку його праці (підприємства) ще достаточна квота на оплату инших продукційних витрат і його власної, особистої праці, тоді можна сказати, що умови кредиту були раціональні в цьому індивідуальному випадкові (хочби відсоткова стопа була й не знать як висока). Коли-ж бажаємо зясувати собі питання, на скілько раціональні є умови кредиту »взагалі,« не тільки в індивідуальному випадкові, то й тоді прийдеться нам говорити що найвище про кредит для окремих професійно-суспільних груп населення і то завше в конкретно-існуючих умовах. Наприм. кредит, своїми умовами »раціональний« для купецького стану, буде, це можна наперід сказати, важкий і нераціональний для сільських господарів, між ними в першу чергу для найбіднішого сільського населення і т. д. Відціля перший висновок, що мірилом раціональности кредиту для даної суспільної групи є в першу чергу висота відсоткової стопи; другий висновок буде, що раціональним є тільки такий кредит, котрий не пожирає цілого особистого трудового заробітку кредитоємця, залишаючи йому хоч сякий-такий можливий мінімум існування. (Кажемо свідомо »цілого« трудового доходу тому, що відсоток є нічим ннишим, як частиною особистого трудового доходу, яку позичальник передає кредитодавцеві. Гроші самі не родять проценту, а родить його особиста праця і запобігливість позичальника, згл. осіб, що працюють в його підприємстві).

Хто хоч трохи блище цікавився приватною економікою підприємств ріжних типів та дослідами, що ведуться в цьому напрямкові (в Америці державною статистикою і університетами, в Німеччині почасти з приватної ініціятиви, почасти професійними організаціями; в Росії до революції й сьогодня на велику скалю, головно в области селянських господарств, у Швайцарії, Чехословаччині і вже навіть в Польщі в области теж селянських бюджетів і т. д.), той засвоїв собі твердо одну істину: що рента на капітал не є однакова в ріжних галузях економіки. Инший відсоток несе капітал вкладений в важку промисловість, инший в сільське господарство а ще инший в торговлі. Стопа »раціональна« в кредитових трансакціях між купцями буде завсігди вищою, як в усіх инших галузях економіки (що знаходить свій вияв теж в законному нормуванні поняття, що таке лихва). Отже й не диво, що в практиці маємо діло не з одним поняттям кредиту, а з кількома його типами: є кредит для сільського господарства і окремі для його організації установи; є кредит для промисловости і промислові банки і є окремі банки купецькі; а й між тими опять родами є підроди: є кредитові установи для с.-госп. кредитування короткоречинцевого й знова окремі для гіпотечного. Є спеціяльні банки для торгівлі внутрі краю та окремі для фінансування експорту та імпорту. Це явище зовсім природне. В кожному з тих банкових типів є певна своєрідність в методах праці та в ідеольоґії, в духові, що дає напрямок усій діяльности. Навіть в умовах нашої української дійсности, хоч як ще примітивної, це далося вже відчути; доказом цього є поява спеціяльних банкових установ для обслуги купецького стану і хочби навіть доля »Земельного Банку« від менту, коли він занехав бути чисто аґрарним банком. Тому ми дивимося критично на стремління творити ще тепер, в часи загальної тенденції до спеціялізації і досконалення, якийсь

нежиттєздатний »універсально-національний« тип кредитових установ для обслуги »усіх верств населення«[1]).

В кожнім разі одначе і в кожному типі кредитової установи уся кредитова політика має стреміти до подешевлення кредиту, якщо установа має мати якесь народньо-господарське позитивне значіння.

Колиж так, тоді вся увага організаторів кредиту і тих, що беруться його реформувати, мусить бути звернена головно на подешевлення відсоткової стопи. І тільки під таким кутом треба і нам підходити до цієї справи; ми мусимо бути свідомі того, що, хочби як принціпово розумно була задумана схема організації банків (кас), якщо вона не подешевлює кредиту, не буде життєздатною, не дивлячись навіть на свою ультракооперативну форму і ультранаціональний зовнішній вигляд.

Тільки з таким мірилом треба підходити до кредитової справи і в наших конкретних умовах. Мусимо усвідомити собі передовсім, що, коли капітал, позичений селянинові в наших умовах не має бути чинником руйнуючим позичальника, то він не може вимагати проценту вищого, як приблизно 3—4% річно, в ріжних околицях ріжно, бо тільки при таких умовах добуток з селянського господарства дає відповідну оплату праці самого позичальника з його родиною. Звичайно, в теперішній скрутний час така відсоткова норма є майже недосяжним ідеалом; але й кожний крок наближення до ідеалу буде добродійством для селянського стану.

Отже все зводиться до того, шоби дослідити, при яких передумовах може наступити (хоч частинне спершу) подешевлення кредиту?

2. Передумови подешевлення кредиту.

Тих передумов є кілька. З них деякі є незалежні від нашого впливу, на инші свідома акція, особливо коли вона ведеться солідарно більшою масою людей, може мати навіть поважний вплив.

До перших належить головним чином кредитова ситуація на міжнародному грошевому ринкові, отже конкретно говорячи на кількох світового значіння грошевих біржах. Капітал є річ більше-менше летюча і на загал не дуже привязана до певних теренів. Коли прим. в липні ц. р. в Америці подорожів кредит (Federal Reserve-банки підняли редисконтову стопу з 4½% на 5%), тоді відразу в Европі помічено два явища: з одного боку в Лондоні збільшився (а в Ню-Йорку зменшився) приплив векслів (збільшилося число позичальників, бо в Лондоні було дешевше), а з другого боку почулася легка звишка курсу доляра в цілій Европі, знак попиту за доляром і доляровими паперами, як вищерентовними; це означає очевидно все одно, що переношення капіталів до Америки[2]), на вищий відсоток. З огляду на свою значну летючість, капітал має тенденцію вирівнювати більше-менше (о скілько на це дозваляють політично-правні та господарські умовини) відсоткову норму кредиту по ріжних краях; очевидно, що це вдається тільки приблизно. В кожному разі, є безсумнівне, що збільшення або зменшення відсоткової стопи в Ню-Йорку має безпосередній вплив на такуж стопу в Берліні, а стопа берлінська чи віденська має вплив головно на приватну (неофіційну) стопу у Варшаві. Це все стоїть в звязку з загальним політичним і господарсько-конюнктурним положенням; на формування цих чинників Українці впливу майже не мають.

---

[1]) Реферат дир. О. Саєвича п. з. »Організація кредитових кооператив«, в »Ділі« чч. 178 — 183. 1928 р.

[2]) »Przegląd gospodarczy« Nr. 17, ст. 878.

Поза тим на ціну кредиту впливають три фактори:

степень довіря на кредитовому ринкові;

кількість вільних капіталів взагалі і

степень продукційности вимаганого кредиту.

Позітивне вирішення цих трьох проблєм мусить привести за собою подешевіння кредиту в якій би то не було країні.

Що до довіря, то рішаючим є: а) довіря до стійности валюти, в якій дається кредит, б) довіря до стійности політичних і правних відносин в країні, де живе позичальник і в) довіря до особи позичальника. Принявши, що долярова валюта, в якій відбувається gros приватно-кредитових трансакцій в Польщі, рахується сьогодні за абсолютно стійну, ми малиб першу умову рішену вже позітивно. Що до умови під б) і в) то, звичайно, це річ зглядна і залежить від індивідуального осуду кредитодавця. Акція громадянства як такого (бо про це нам головно розходиться), тут впливу мати не може.

Зате що до другого чинника, кількости вільних капіталів на ринку, справа мається вже не так. Тут організована воля колєктиву, громадське виховання і пропаґанда можуть грати навіть доволі поважну ролю. Річ в тім, що відносно ціни кредиту має силу той-же самий закон, що до цін взагалі: подачі й попиту. Збільшення пропозиції капіталів на ринку (напр. оживлення закупки акцій, обліґацій і державних позик на біржах, живіший вкладковий рух в касах ощадности і кооперативах то-що) тягне за собою більше нагромадження готівки в банках і касах, яка мусить бути знову десь уміщена на опроцентування. Коли позичальників буде менше, як готового капіталу в банках, тоді може прийти до конкуренції між банками і кредит дешевіє*). Отже сума вільних до диспозиції капіталів являється тут рішаючим чинником. Коли капіталів, готових »віддатися на услуги« обмаль, тоді навпаки, може наступити звишка відсоткової стопи.

Отже в цій ділянці являється завданням свідомої економічної політики громадянства: робити все для того, щоби сума вільних до диспозиції капіталів в касах і банках збільшилися та щоби евент. заохотити й закордонних власників капіталу до уміщування своїх капіталів в наших паперах чи просто в касах, як вкладки. Що до останнього, то не підлягає ніякому сумніву, що стачить ще кілька літ супокою в Европі і вона буде залита вільним до послуг американським капіталом. В Польщі, хоч які тут непевні відносини, а вже потрошки дався відчути приплив, покищо тільки в характері спроби, капіталу з Америки. Ми є певні й того, що стачить при тих умовах українським установам, в тім числі й кооперативним, розвинути рухливішу економічну діяльність і закордонний капітал дасть себе вмовити до участи в їх фінансуванні, Але до цього необхідно ще літ інтенсивної та рухливої економічної праці та здобуття солідної ділової опінії в торговельному світі.

Лишаючи це питання на боці, займемося першим, а саме, як громадянство може вплинути на збільшення подачі вільних капіталів силами власними. Маємо на увазі три річи. Перше це ті капітали, які українське населення уміщує в чужонаціональних банках і касах, даючи тим самим змогу

---

*) Сьогодня Франція, хоч її валюта ще недавно переживала важку кризу, втішається найнищою на земній кулі стопою офіціяльного дисконту тільки дякуючи тому, що 1) французькі капітали, ульоковані на чужині зачали повертати до краю, сподіючись оживлення інтересів (конюнктури) після стабілізації валюти і 2) дякуючи масовому напливові чужих капіталів з цієї спекулятивної причини. Надміру гроший у Франції не вменшила помітно навіть стабілізаційна позичка держави, що стягнула до себе поверх 20 міліярдів франків (»Konjunktura gospodarcza« zesz. 2. 1928).

польському і жидівському населенню одержувати зі своїх банків кредит значно лекше і дешевший, як його з трудом добивається Українець. Друге, це ті дрібні а инколи й більші суми, що лежать по скринях селян без опроцентування, зі страху перед довіренням їх кредитовій установі, а це не малі міліони. Третє — ті міліони, що марнуються нерозважно на алькоголь, тютюн, процеси і т. д.

Нехай скептики махнуть рукою, мовляв, це все вже робилося, заклики були і результати ніякі. Скептикам можна відповісти з місця, що вони помиляються. Сільські діячі, (але справжні діячі) знають, що в нашому селі при вмілій роботі можна доказувати просто чудес в ділянці пропаганди, чудес, про які й мріяти не приходиться в місті. Чи чувано-ж в світі, щоб під впливом самого тільки доброго слова пропагатора цілі села переставали пити? А таких випадків чимало в нас бувало а може й тепер буває. Колиж в нас досі все таки акція мобілізації вільних власних капіталів ніколи не мала більшого успіху, то поважною (не одинокою) причиною цього лиха в нас була і є відсутність такої організаційної сітки кредитових установ, якої вимагає природа нашого краю — сільських райфайзен-ських кас, що одинокі в силі виконати як слід згадану роботу. Про це говоритимемо в другій частині.

Третя передумова дешевости кредиту — продуктивне використання одержаного капіталу має значіння тому, що вжиття кредиту на чисто споживчі потреби не все дає позичальникові змогу взагалі повернути позичку (чи товар одержаний в борг); кредитодавець тоді втрачає свій капітал а маючи в своїй практиці таких випадків більше, він, навіть без специяльно спекулятивної думки а просто в інтересі самозабезпеки від ризика, вкалькульовує це ризико втрат в свою нормальну відсоткову ставку, підносячи таким чином взагалі відсоткову стопу. Свідома акція громадянства, на нашу думку, може тут помогти безпосередньо тільки небагато, бо моральним впливом пропаганди ледви чи вдається спинити несолідних позичальників від вимоги кредиту. Зате більше можна зробити організаційними заходами, а саме, коли організацію кредитових установ поставити таку, яка чинилаб майже неможливим несолідній людині одержати позичку. Як пізніше побачимо, цій вимозі в умовах сільського життя найбільше відповідає сільська каса системи Райфайзена з вузько обмеженим районом діяльности (не більше одної територіяльно злученої громади). При такій системі організації ризико втрат через невиплатність довжників радикально зменшується, а через те й відсоткова стопа кредиту може бути в цій установі нищою.

Зясувавши в загальних рисах передумови дешевости кредиту, ми з цим мірилом підійдемо до нашої сучасної дійсности і її пекучих питань.

(К. б.)

К. Коберський.

Головні проблєми ведення кредитових кооператив*).

1. Фонди і видатки.

Що до свого економічного характеру кредитові кооперативи є торговельними установами, які торгують грішми, капіталами і кредитами. Вони приймають кредит і дають кредит, притягають до себе капітали і розпозичають їх. Вони організують розплати (платничий рух). Тому що льокувати капітали на процент буде завсігди можливо, насовується думка, що кредитові кооперативи можнаб уважати підприємствами для посередництва (Kostenbetriebe), в крайнім разі підприємствами для самих оборотів (Umsatzbetriebe), бо гроші тут не мусять лежати на складі. Необхідна для ведення операцій касова готівка, як також добро на рахунку чекового почтового уряду (почтової каси ощадности) і в державному банку не можуть вважатися запасом товарів в змислі товарової торговлі; зрештою, порівнюючи з загальною сумою оборотового капіталу кооперативи, вони грають меншу ролю. Та все-ж таки належить рахувати кредитові кооперативи до типу підприємств з більшими вкладами (Anlagebetriebe). Торговля грішми ріжниться від товарової суттєво тим, що товар переходить через підприємство тільки один раз, тоді як капітал згл. гроші двічі, раз приходячи від вірителя до довжника і в друге від довжника до вірителя. Ця обставина не надавалаб кредитовій кооперативі в порівнанні з товарово-торговельною ніяких особливих признак, якби в першім випадку віритель, а в другім довжник самі давали почин до обігу гроший. Так одначе не є. Що правда, то віритель сам приносить свій гріш до каси, але він його теж і вимагає назад, не оглядаючись на те, чи каса може й чи хоче його повернути. З другого знов боку довжник звичайно має право спричинити відплив капіталу навіть тоді, коли віритель того не надіється. Отже кредитова кооператива буває нераз в примусовому положені: з одного боку треба задовольнити вірителя, не займаючи довжника, то знову може зайти необхідність втратити довжника, не маючи при тім змоги задовольнити вірителя. Ці обставини приневолюють уважати кредитові кооперативи установами вкладовими (Anlagebetriebe), з довгими періодами обороту капіталу. Таке підприємство мусить диспонувати своїми капіталами оглядаючись на вірителя (ліквідність!) і забезпечувати собі на випадок потреби негайно-платні активні претенсії (добро в банках, центральній касі) та кредити. Можнаби теж сказати, що активні операції надають підприємству характер вкладового підприємства, тоді як операції пасивні можуть вимагати швидких оборотів. Звідси родиться потреба »трансформації« короткоречинцевих пасивних кредитів (уділених позичок) в довго-

*) З огляду на велике зацікавлення нашого громадянства пекучою справою розбудови нашого кооперативного кредиту, про що свідчить дискусія навіть в щоденній пресі, ми вважали необхідним дати ряд нарисів з цієї ділянки, що охоплюють головні питання з цієї ділянки. На цей раз даємо один розділ з двотомової праці відомого на весь світ теоретика кооперації і разом з тим практика Дра Карла Гільдебранда, що появилася мин. року п. н. Betriebswissenschaftliche Sachlehre des Genossenschaftwesens. Автор є ґенеральним ревізором німецького Союза Райфайзенських Товариств і доцентом кооперації на високій торговельній школі в Берліні. Капітальна праця дра Гільдебранда трактує кооперативний рух з точки погляду приватногосподарської, себто що до практичного ведення і організації кооператив і являється в цій ділянці останнім словом науки і практичного досвіду. В приведеному нами розділі найдуть уважні читачі відповідь теж на декілька питань, які виринули у нас, як спірні в ході згаданої вище дискусії. — Редакція.

речинцеві активні кредити і необхідність удержання ліквідности[1]) підприємства.

Ведення малих кредитових кооператив, що відбувається в хаті справника кооперативи, не потягає за собою більших сталих видатків[2]). Видатки на придбання книг, на зносини з реєструючим судом, на вкладку в союз, передплату союзного часопису і под. є відносно такі дрібні, що ледви чи тут можна говорити про сталі (зелізні) видатки. Це тим більше, що винагорода праці справника, що виконує свою працю тільки, як побічне заняття, або скарбника чи книговодця (рахівника) визначується в міру виконаної праці, отже має більше характер видатку пропорційного, деґресивного[3]). Ця відсутність сталих видатків має особливо далекосягле значіння для малої й молодої кооп. каси, бо, дякуючи цій обставині, каса може навіть при малих спочатку оборотах і при малому розіпятті процентової стопи[4]) та при великому оборотовому капіталі охоронити своє підприємство від нерентовности. Наєм льокалю, поставлення персоналу з постійною оплатою, будова банкового будинку то-що роблять сталі видатки, яких покриття є можливе тільки при вистарчаючім процентовім розіпятті і вистарчаючо високім інвестованім капіталі. Менше значіння має при тому оборот. Бо коли він і приводить до збільшення видатків, то ці видатки звичайно можна покрити з провізії від тих оборотів. Якраз ця обставина, що невелика або молода кредитова кооператива, що працює ще з малим капіталом, може обійтися без сталих видатків, буде мабуть причиною цього явища, що з правила є лекше удержати при життєздатности кооперативи кредитові, як усі инші роди кооператив[5]).

2. Політика оборотів і район діяльности.

Особливе значіння для розвитку кредитових кооператив має справа збільшення оборотів. Горішньою межою для росту оборотів є потреба кредиту в членів, наскілько каса має можливість цю потребу задовольнити. Оправданою є така потреба кредиту, яка не наражує каси на недопустиме ризико (якщо кредити видаються з обережністю, предбаченою статутами). Збільшення оборотів поверх цієї межі є можливе тільки тоді, коли приростуть нові члени з новим запотребуванням кредиту. Там де ведення справ каси спадає на дилєтантів (новичків) в справах банковости, є необхідно зменшувати ризико кооперативи через те, що район, з якого кооператива може вербувати членів, буде так звужений, що управа буде в силі добре пізнати маєткові і особисті відносини членів, бажаючих кредиту. Виходячи з цієї думки Райфайзен установив невеликий район діяльности для сільської каси і ця засада найшла примінення широко поза межами Німеччини для кооператив, яких керовники виконують свій уряд почесно або тільки як побічне заняття.

[1]) Ліквідність = здібність кожної хвилі задовольнити всіх біжучих вірителів з біжучих засобів. — К. К.

[2]) Сталими видатками (feste Kosten, eiserne Kosten) від часу їх викриття проф. Шмаленбахом, називає приватно-економічна наука цю групу видатків, яка лягає на підприємство постійним і однаковим тягарем, без огляду на більший чи менший діловий рух у підприємстві. — К. К.

[3]) У протиставленні до видатків сталих називаємо видатками »пропорціональними« другу групу витрат, які ростуть в міру збільшення руху в підприємстві, падають в міру ослаблення руху (напр. видатки на проценти від капіталів, на поїздки і т. д.). »Деґресивними« назвав Шмаленбах ті видатки, що в міру росту оборотів мають тенденцію відносно зменшуватися. — К. К.

[4]) Розіпяттям зовемо ріжницю між відсотком побираним і виплачуваним. — К. К.

[5]) Підчеркнення наше. — Ред.

Коли керовники, котрі, як відомо, згідно з кооп. законом, мусять бути членами кооперативи, не є вповні свідомі своєї відповідальности, то при уділюванні позичок вони всеж таки мають на увазі свою власну відповідальність, як членів[1]).

Більші, зокремаж міські кооперативи, що їх керовниками є з правила фаховці, для яких ця праця становить головне заняття, можуть свій район діяльности поширювати ширше, відмовляючись від основного досліджування особистих відношень членів, якщо допильновується, щоби кредити видавалися лише за банковою обезпекою. Примінення цієї засади веде до того, що при умовах така кредитівка не може стати помічною слабшим маєтково членам, як це може робити кооп. каса з вузько ограниченим районом діяльности.

Навіть в кооперативних кругах є значно поширеною думка, що від переступлення допустимої межі безпечности при уділюванні кредитів хоронить касу ревізія, або принаймні, що повинна від того хоронити. Цей погляд є правильний лише умовно, бо ревізор не є в силі краще оцінити кредитоздатність позичальників, як управителі кооперативи і він не є теж в силі приневолити касу до виповідження кредитів, які йому здаються підозрілими. До цього додаймо, що й кооператива не все буде в силі виповісти і стягнути кредити, що викликають сумнів в їх керуючих органів. Ревізор, якщо його думка найде зрозуміння, зможе виступати тільки в ролі остерігача на будуче. Тяга до поширення (розмаху), що любить проявлятися не лиш у фахівців, а й в управлячів, котрі свою чинність виконують, як почесне або побічне заняття, є найбільшою небезпекою для здорового розвитку кредитової кооперативи. Ця підводна скеля стає тим небезпечнішою, чим більше спосіб винагороди керуючих осіб або спеціяльні тантієми їх підштовхують до збільшування оборотів[2]).

Наші виводи читач мігби зле зрозуміти, якщо з них відніс би враження, що кредитова кооператива має притягати до себе лиш стільки чужого капіталу, як того потрібно для задоволення кредитової потреби членів. Вкладки ощадности, випозички і приймання депозитів повинні виходити поза потребу кредиту членів, бо надвижка запасу капіталу над його потребою дає можливість творити резерви для забезпечення ліквідности підприємства. Це є заходом для того, щоби в часах більших виповідань капіталу не було необхідним глядати кредитів в банків і в центральних кас. Творення резерв на обезпеку ліквідности відбуватиметься в кооперативах організованих централістично таким чином, що зайві гроші найдуть собі приміщення в центральній касі. Самостійно працюючі (необєднані) кредитові кооперативи будуть приневолені льокувати ці гроші в дисконті першої якости, в цінних паперах, в добрі на біжучому р-ку у банках то-що. При цьому треба зважати на те, що резерви ліквідности не можуть бути льоковані так рентовно, як ті капітали, що служать для уділювання кредитів; далі й те, що льоката в цінних паперах загрожує безпечність в більшій чи меншій мірі через те, що курс паперів може впасти нище тої ціни, за яку їх куплено.

Ми підчеркуємо, що в зайвинах т. є в капіталах, які нагромаджуються в кооперативі чи навіть в центральній касі поверх потреби кредиту, скри-

---

[1]) Спеціяльне забезпечення кредитів (порука, застав) не є завше необхідне з приватно-господарських міркувань. Є можливе, що позичальник представляє вистарчаючу безпечність самою своєю особою, своїм майном, навіть без окремого заставу цього майна. Зате з товарисько-кооперативних мотивів треба стреміти до забезпечування усіх кредитів, щоби через неоднакове трактування членів не приводити між ними до непорозумінь.

[2]) Райфайзен боровся з тими явищами своїми відомими організаційними принціпами (заборона або обмеження дивіденд на паї, почесність урядування, заборона тантієм).

вається поважна небезпека для безпечности тому, що стремління до зисків (що може родиться з бажання дивіденд і тантієм) приводить до шукання таких льокат гроша, з яких не зробивби вжитку фаховець банкового діла, коли хоче бути вірним свому обовязкові старанности.

3. Раціоналізація діловедення.

З ростучим розміром ділового обороту прибирає значіння справа раціоналізації діловедення. Треба приняти помічні сили, влаштувати контролю і цілу працю поступово механізувати, можливо навіть устаткувати машинами. Не одна кредитова кооператива стає в свойому розвитку на мертвій точці тому, що її справник самий уже не може подолати справ. З другого боку нераз терпіли кооперативи невдачі, хоч і збільшили свій персонал, та не вспіли налагодити контрольний апарат.

4. Комбінування кредитових операцій з товаровими.

У сільських кредитових кооперативах побіч грошевих операцій грають ще видатну ролю операції товарами (зокремаж закупочні), далі в деяких випадках спільне користування машинами. Таким чином кредитові кооперативи стають мішаними підприємствами, вони допускаються »протибанкових« операцій. Досвід показав, що сільська кредитівка, якщо обмежує свою діяльність на точно означений великий район і не виходить поза цей район теж у своїх товарових операціях, може добре існувати як мішана кооператива.

Др. Карло Гільдебранд, (перекл. К. Коберський.)

Проблєми кооперативної організації і практики.

Техніка кооперативної торгівлі в Німеччині.

Сітку своїх споживчих магазинів (склепів) більшість німецьких кооператив будує переважно на підставі обрахунку числа пайовиків, що живуть у районі і що їх може обслужити даний магазин. Зважають при цьому і на перспективи дальшого кооперування, а також беруть на увагу можливість конкуренційної боротьби (наявність близьких приватних роздрібних магазинів), звички споживача купувати в певному пункті, торговельне значіння місця, що його обирається для магазину, можливі обороти й. т. д.

Визначивши пункт, де відкривати новий продуктовий магазин, правління кооперативи, щоб устаткувати її всім потрібним, зокрема меблями, звертається до будівельної фабрики свого закупівельного союзу де є ріжні типи стандартного устаткування та умеблювання магазинів В цій фабриці воно й замовляє все, що потрібне для магазину.

Діставши замовлення, а також плян нової крамниці, будівельна фабрика закупівельного союзу сама (коли це потрібно) провадить ремонт і встановлює устаткования в магазині і вже цілком готовий здає його правлінню кооперативи. Правління кооперативи прагне зробити так, щоб раз ухвалений тип устаткування, фарблення, порядку, розташування шаф,

прилавків і т. иншого — механічно поширити й на всі инші новоодкривані магазини. Незначні ухили дозволяються лише залежно від ступня невідповідности росташування та місткости площі самих магазинів.

Така однотипність дає цілковиту змогу в процесі роботи зовсім безболісно перекидати персонал з одного магазину до другого, бо росташування товарів у магазинах однакове, і, значить, прикажчик, потрапивши до нового магазину, не буде витрачати часу, щоб обізнатися з новою йому обстановою.

У більшості приміщень для магазинів є, звичайно, крім самого магазину, ще й дві три просторих кімнати-комори, що їх використовується на переховування товарів та на підготовку їх до продажу (заздалегідне розважування). Тут же стоять залізні стардартні шафи, де переховується верхній одяг співробітників, а також стіл і невелика газова плита, де співробітники готують їжу підчас перерви.

Помічні приміщення устатковано полицями вздовж стін та скринями на переховування товарів, що надходять до магазину.

Якщо при магазині є пивничне приміщення, то в ньому переховуються запаси ріжних товарів, що швидко псуються (картопля, овочі і т. д.) Крім того, тут же в герметично закоркованому великому бакові переховується нафта. До баку проведено дві труби: одна з них іде на вулицю і через неї накачують нафту, що її доставляють із складів, друга труба йде в гору, в комору магазину, де встановлено смок, що через нього по трубі нафту подають до особливих герметично закоркованих циліндрів, місткістю приблизно 5 літрів. В низу циліндра є грант, а на самому циліндрі зроблено поділ на літри; таким чином продавець, видаючи потрібну кількість нафти, накачує її до циліндру і через кран видає потрібну кількість відповідно до поділу на самому циліндрі.

Росфасування товарів у магазинах роблять руками на великому столі, без особливого специяльного уладження, приладдя та машин, а розважують його на звичайних столових терезах (вагах).

Росфасовують переважно масло, крупи, борошно та инші товари. Взагалі ж у магазині до 60% товарів надходить в ориґінальному фабричному упакуванні ріжною вагою, і їх не треба ще раз розважувати.

Прилавки (ляди) в самому магазині одсунено в глиб льокалю, і таким чином для покупців лишається чимало вільного місця; залежно від розмірів вільної площі, посередині або вздовж стіни, протилежної прилавкам, росташовано лави для покупців. Стіни магазинів звичайно фарбують світлою клейовою фарбою і до самого верху по лінії прилавків встановляють стандартні полиці, приміром у 5 ярусів; замісць незручних драбинок, до цих полиць прироблено висувні східці, при чому практично магазини використовують лише дві-три нижні полиці, а на решту ставлять звичайно бутафорію (порожні коробки, прикраси то-що).

Прилавки в магазинах роблять здебільшого широкі, приблизно 1—1¼ метра; невелику частину прилавка лишають зовсім вільною для покупця, щоб він міг покласти там свою покупку, торбу й инш. Решту частини прилавка використовують під виставку найбільш попитних харчових товарів, переховуючи їх під зеркальним шклом та ковпаками.

Головне, чого прагнуть при росташуванні товарів у магазинах — це дати споживачеві змогу самому, без будь-чиєї сторонньої допомоги бачити, який товар є зараз у магазині. Через те весь асортимент товарів росташовують на полицях, прилавках і вітринах так, щоб його зразу ж міг побачити споживач. Якщо ж товару в даний момент

немає, то і його бутафорію також здіймають з виставки. А що однотипність росташування товарів у ріжних магазинах кооперативи привчає до певного порядку й самого споживача, то йому зовсім немає для чого роспитувати, чи є якийсь певний товар у магазині, коли його не видно в даний момент на виставці.

Те саме спостерігаємо ми в Німеччині і що-до цін. І це не тільки в кооперативах, а й у приватних крамницях. На всякому товарі, незалежно від того, який він — чи то рідкий, плинний, поштучний і т. д., є напис, де вказано ціну за певну одиницю виміру. Ціну написано виразно і ясно, так, що вона зразу вбирає в себе очі. Звичайного в нас »почому«, »скільки коштує« і т. д. — майже зовсім не почуєш у німецькому роздрібному магазині.

Часто магазини устатковано або спеціяльними автоматичними ледівнями, що їх рухає електроенергія, або ледівнями, зробленими в полицях стінних шаф. Таку ледівню зверху вкривають шторними засувками (як у американських столів) і вона цілком зливається з усім устаткуванням. Щоб накласти в неї леду, виймають усі товари, підіймають гранчасту дошку і в низ накладають його.

У значній більшості магазинів є автоматичні терези (ваги) а також різалки для сиру, шинки, ковбаси й т. инш.

Всі полиці виставки та прилавку гарно укладають товарами, і це надає магазинові охайного вигляду.

Ніяких поділів на відділи в самому магазині немає. Всі робітники видають покупцеві чисто всі товари, що є в даному магазині; спеціяльно ґастрономічного, бакалійного, овочевого й инших відділів, а так само і людей, що спеціяльно б працювали у цих відділах, немає. Так само немає й спеціяльних касієрів. Завідуючий магазином, що цілком відповідає за всю крамницю, сам, залежно від роботи, або сидить за касою, або ж призначає когось з персоналу.

Робочий день у кооперативах Німеччини — 8-мигодинний, магазини ж відкрито від 8-ої год. ранку до 7-ої год. вечора, при чім покупців перестають пускати до крамниці якраз о 7-ій год.

Робітники магазину мають 3-х годинну перерву; використовують її звичайно від 1-ої до 4-ої год., з дозволу завідуючого магазином, що кожного дня призначає час іти на перерву тому або иншому співробітникові, залежно від навантаження магазину. Суботами, — а це дні найбільшого допливу покупців, — завідуючий маґазином з своєї волі скорочує обідню перерву, компенсуючи це скорочення в один з инших днів тижня.

В час, коли немає значного допливу покупців, персонал, вільний від роботи, розважує та готує товари на продаж.

Стояти і нічого не робити в час поза законною перервою категорично забороняється, до того ж треба мати на увазі, що крамницю прибирає сам персонал, (не миє тільки підлоги та вікон); так само він же прибирає та готує товари до продажу.

Одночасно слід відзначити, що майже в усіх магазинах Німеччини **категорично заборонено персоналові палити цигарки підчас роботи,** надто в продуктових крамницях, де цього **не дозволяють навіть і покупцеві,** бо тютюн зле впливає на якість товарів.

Особливих правил внутрішнього роспорядку немає, але майже в усіх кооперативах висить на стіні »памятка продавщиці« (в Німеччині чи не в усіх крамницях працюють жінки); в тій памятці визначено коло її

діяльности та завдань. Найбільш характеристичні в цій пам'ятці правила про ставлення до споживача. Ось де-які з них:

»Коли стоїш за прилавком, то завжди будь привітна і ввічлива з усіма«.

»Відповідай на привітання кожного, хто входить; як що знаєш прізвище, то вітаючись, називай на прізвище.«

»Як покупець іде з крамниці, то підрахуй усе, що він купив, не забудь нічого і не нараховуй більшої ціни, а так само не помилися і не постав меншої: першим ти шкодиш покупцеві, а другим свому завідуючому магазином, бо за всі товари відповідає він«.

»Побажай покупцеві всього найкращого«.

»Будь привітна з кожним покупцем«.

У тих самих правилах є також вказівки про догляд товарів та порядок їх в продажу, при чім зазначено, які саме товари особливо треба пропонувати споживачеві: »новопривезені товари,« »товари, що їх рідко хто питає,« »товари, що швидко псуються,« »товари, призначені на остаточний продаж« і т. д. Та проте, пропонуючи ці товари, не треба їх навязувати: робити це слід безперечно у ввічливій формі.

Кількість персоналу для магазину визначається середнім навантаженням товаром в 3 тис. марок на особу а також прагненням швидко і без затримки задовольнити споживача.

Контролю за персоналом покладено на завідуючого магазином, йому ж дано право систематично або несподівано ревізувати своїх продавців. Звичайно, практикують несподівані періодичні ревізії. Роботу магазину контролює спеціяльн. штат контрольорів при правлінні; цим контрольорам дано право перевіряти та ревізувати всі галузі діяльности магазину. У кожного контрольора є свій район; за цей район він і відповідає перед правлінням.

Порядок продажу товарів покупцеві в магазинах майже нічим не відріжняється від нашої системи, от хіба тільки те, що товар видають майже скрізь чистою вагою, а покупець одержує чек з докладним перерахуванням усього, що він купив; один примірник чека лишається в касі, а один видається покупцеві разом з товаром, щоб він міг в перший-ліпший момент перевірити, чи правильно взято з нього гроші,

Попит споживачів на ті або инші товари, що їх немає в магазині. німецькі кооперативи вивчають із записів прикажчиць у спеціяльні книжки, що їх потім переглядає завідуючий магазином, коли замовляє товари на складі.

В дні допливу покупців (пятниця, субота, дні виплати утримання) до магазинів прилучають резервний персонал, звичайно з колишніх продавщиць; крім того, напередодні видачі платні кооперативи приймають заздалегідні замовлення від покупців; для цього в пайовиків є спеціяльні книжки замовлень, куди вони записують усе, що їм треба купити, і потім передають ті книжки до магазину; приймаючи від них замовлення, магазин вказує час, коли вони можуть прийти і одержати впаковані та підраховані товари. Таким чином, усувається зайву штовханину і безкорисну витрату часу в торзі. Покупець у призначений час одержує свій чек, росплачується, забирає приготований товар і дома, коли схоче, перевірить правильність розрахунку з ним. Робітники прилавку німецьких кооператив заявляють, що на цьому грунті майже ніколи не було непорозумінь.

Цікавий досвід з заздалегідніми замовленнями провадить коопера-

тива у Ремшайді. Район обслуговування в неї дуже роскиданий і вона не може скрізь побудувати крамниць. Через те перед днями видачі утримання вона відряжає на автомобілі до дальніх районів свого члена правління та співробітника, що й збирають від пайовників замовлення на продукти на цілий тиждень. А другого дня, все підготовивши, кооператива розвозить товари по кватирах пайовиків, збираючи одночасно й належні з них гроші.

Достави продуктів до дому в районі росташування торговельної сітки німецькі кооперативи майже не практикують.

До магазину майже всі товари (крім молока, мяса та хліба) надходять у централізованому порядкові зі складу.

Склад встановляє для кожного магазину певно визначений день на тиждень, коли магазин має одержувати товари. Завідатель магазину за 2—3 дні до призначеного йому терміну складає замовлення на потрібні товари, зважаючи при цім на свої запаси, вимоги покупців та на те, що саме є на складі. А довідатися за то він може з щотижневої копії виказу надходження товарів на склад, що він її одержує.

В установлений для нього день експедиція приставляє йому замовлені товари. На склад зовсім не треба відряджати представника магазину, щоб відбирати товари: склад робить це сам. Приставлені товари завідатель магазину приймає лише зовні оглянувши та звіривши з накладним листом (фрахтом). Коли серед тижня товарів не вистачає знову, то їх приставляють до магазину на телефонну вимогу завідателя, але це трапляється не часто і такі вимоги вважається за наслідок неросторядности завідуючого магазином.

Самостійних закупівель завід. магазином робити не дозволяється. Однак, він має право робити замовлення в доставника на ті товари, що непосереднью від них одержує.

Підрахунок товарів у магазинах роблять сумовий; рахівництво провадить сам завідатель магазину. Раз на місяць він складає збірний виказ товарів, що надійшли, і руху каси та звіряє ці дані з даними центральної бухгалтерії. Коли записи тотожні, то складається акт, що його завіряє бухгальтерія і завідатель магазину.

Інвентуру товарів роблять два рази на рік. На »манко« встановлено $^{1}/_{2}$%, при чім за заявою завідуючих магазином, норми цієї майже ніколи не використовується цілком; це почасти можна пояснити значною кількістю товарів, що їх одержується в стандартному опакуванні.

Опакувальний матеріял дається магазинові даремно. Завідуючому магазином рекомендують лише економно його витрачати та обережно з ним поводитися.

Запаси товарів у магазинах в середньому не перевищують двохтрьох тижневої потреби і однак, спеціяльного пляну роботи, що хоч орієнтовно встановлював би розміри оборотів з окремими групами товарів та нормальні їх запаси для даного магазину — в кооперативі немає. Все розраховано виключно на досвід завідуючого магазином.

Л. Дік. (Кооп. Життя).

Господарська хроніка.

Конюнктура. Літо 1928 р. пройшло в Польщі під знаком загального напружливого вижидання не лиш в області політики а й економіки. Торговельний білянс сильно пасивний, хоч помітне деяке ослаблення ввозу товарів із-заграниці. В краю загально констатується брак готівки і кредитові затруднення. Як стверджує офіційне видання »Konjunktura Gospodarcza« (2. зошит) приватна відсоткова стопа підвищилась доходячи в червні до $19^{1}/_{4}$ %, не дивлячись на урядово приголошену законну норму 12 %. Знаємо одначе всі, що і ці дані урядового органу дуже підкрашені, бо в дійсности голод на кредит значно більший і стопа відсоткова непомірно вища.

Брак гроша впливає на зменшення попиту за паперами на біржі; акції на загал упали в ціні. Безробітність як наслідок відсутности збуту хронічно придавлює лодзенську і шлеську текстильну промисловість; шлеський вугіль бореться важко за удержання свого ринку збуту в прибалтійських країнах, куди він замандрував в р. 1926 в час англійського страйку вуглекопів; англійський вугіль цілою силою намагається відобрати шлеському ці ринки. На цім грунті прийшло до гострої перепалки між провідніми людьми англ. промислу і польського, та нарешті за говорено про необхідність порозуміння що до цін, бо обі сторони зрозуміли шкідливість конкуренції. Річ звичайна в системі капіталістичної торговлі.

Кількість занотованих безробітних в літню пору, як звичайно підчас жнив, дещо упала, виносячи кругло 100.000 душ.

Повільно але вперто йде зріст дорожнечі. В першій лінії йде помітне підвищення зелізничих особових тариф; за ним пішло підвищення цін за нафту і нафтові продукти. Вперто говориться про близьке подорожіння вугля, цієї основи промислу, і цукру.

Господарські затруднення примушуючи всякого до мобілізації власної готівки, приводять за собою зменшення довгоречинцевих вкладів в банках і касах. Союз приватних банків (Варшава) подає, що в другім кварталі ц. р. сума вкладок безречинцевих виносила всього 17,9 міл. золотих, тоді як у першому чвертьріччу стояла на 57,9 міліонів!

Дальший ріст помічено тільки в бюджеті доходів держави, а саме з продажі монопольних артикулів. Фахова економічно преса Польщі зовсім серіозно вважає це явище позитивною ознакою конюнктури!

Приплив капіталу з Америки, започаткований відомою вальоризаційною позичкою, трівав до червня, відтак перервався. На загал не скривають розчарування що до наслідків згаданої позички.

»Do pożyczki stabilizacyjnej ogólnie przywiązywano nadzieję, że przyniesie ona znaczne obniżenie wygórowanej drożyzny pieniądza, jaka już oddawna stanowi największą bolączkę naszego życia gospodarczego. Dziś, kiedy od zawarcia pożyczki mija już blizko rok, zdawać by się mogło, że te oczekiwania zawiedzione zostały — przynajmniej w znacznej części« (Przęgląd Gospod. ч. 17, стаття »Ciasnota pieniężna«).

Курс доляра. В курсі доляра Півн. Америк. Сполучених Держав протягом м-ців червня, липня і серпня важніщих хитань не помічалося. Середня ціна залишилася та сама що й в минулих місяцях: 8,90 золотих.

Гуртові ціни на головні збіжжа на польських та визначніщих світових ринках (біржах) в часі між 16. VII. і 11. VIII. б. р. в долярах та квінтви (q.)

	Пшениця:				Жито:			
	1927		1928		1927		1928	
	1-6 VIII.	8-13 VIII.	16-31 VII.	6-11 VIII.	1-6 VIII.	8-13 VIII	16-21 VII	6-11 VIII.
Варшава	6·47	5·44	6·30	6·24	4·45	4·36	4 95	4·66
Познань	5·94	5·10	5·67	5 62	4 13	4 22	4 45	4·27
Берлін	—	—	5·89	5·64	5·25	5·14	6·16	5·55
Ліверпуль	6·10	6·20	5·33	5·07	—	—	—	—
Новий Иорк	5·58	5·75	5·16	4 75	4·30	4·43	4·62	4·40
	Ячмінь:				Овес:			
Варшава	—	—	5·58	4 87	4·47	4·52	5·58	5·53
Познань	—	—	4·40	4·32	4·62	4·54	4·87	4·07
Берлін	—	—	5·97	5·01	6·22	—	5·83	6·01
Ліверпуль	—	—	—	—	4·78	4·84	5·69	5·39

Довоєнні ціни (1913 р.) на середні ціни збіжа за 1927 подані були нами в ч. 5 Кооп. Республики ст. 243.

Як показує таблиця, ціни на всі роди збіжа і на всіх світових ринках продовжують падати оскільки зближаємося до сезону на нове збіжа. Падання цін не є нагле, а постепенне, але стале і досить швидке, як це бачимо з даних, що торкаються закордонних ринків. Виїмок творить Польща, де ціни на пшеницю у Варшаві і Познані після спаду в кінці липня трималися на одному рівні (6·24), а ціни вівса навіть зазнали значніших хитань, після підвищення з кінцем липня і початком серпня до 4·92 (в Познані) наступив наглий спад аж до 4·07. Це пояснюється тим, що до польських ринків не має сталого і правильного допливу збіжа, та тим що збір пшениці в цьому році виказує і вже дає відчути деяке зменшення в порівнанні з попереднім роком. Взагалі як на польських, так і на закордонних ринках помітна незорієнтованість; незапанувала досі жадна стала думка що до найблищих перспектив, а навпаки, колує богато суперечних поглядів. Настрій вижидання.

Місцеві ціни за збіжа, плачені продуцентам в Польщі та на західно-українських землях, відповідно до біржевих цін теж почали всюди спадати з виїмком Полісся, де вони ще більше пішли в гору (порівн. »Кооп. Р-ку« ч. 7-8 ст. 366). Таблиця дає образ змін, що зайшли в м-ці липні ц. р. в цінах на місцях (за квінтал в золотих):

	Пшериця:	Жито:	Ячмінь	Овес:	Картопля їдома	Картопля промислова
Польща (серед.) VII. 927.	55·94	48·44	43·50	42·55	15·87	11·56
» » VII. 928.	55·75	48·82	46·30	46·52	12·54	9·02
Варшава	51·38	46·83	45·57	45·81	12·66	10·14
Полісся	60·98	52·24	48·99	50·56	12·18	9·36
Волинь	54·26	47·26	42·80	42·89	10·57	7·32
Львів	55·70	50·59	46·76	47·31	13·33	10·21
Станиславів	55·00	46·81	43·95	45·05	12·29	9·17
Тернопіль	52·49	44·62	42·08	42·95	9·58	7·52

Звіринні харчові продукти в місяці липні 1928 в золотих:

	Свинина 1 кг.	Молоко 1 літр	Яйця 10 шт.
Варшава	1·99	0·27	1·33
Полісся	2·06	0·29	1·20
Волинь	1·87	0.29	1·04
Львів	1·76	0·29	1·11
Станиславів	1·81	0·30	1·06
Тернопіль	1·66	0·28	1·06

Торговельний білянс Польщі. В липні Польща привезла з закордону товарів на суму 288.195 міліонів золотих; отже закордонний привіз до Польщі дещо зменшився (порівн. данні за м-ць травень ц. р. в »Кооп. Р-ці« ч. 7-8 ст. 366-367), але також зменшився й місячний вивіз Польщі, бо в цьому місяці вона вивезла своїх товарів за границі на 201.522 міл. золотих, так що ріжниця з відємною характеристикою, за один місяць становить 86.673 міл. золотих; таким чином місячне сальдо торговельного білянсу зменшилося в порівнанні з попередніми місяцями на дещо більше як 8 міл. золотих; цебто наступило дуже незначне релятивне зліпшення.

Відсоткові стопи емісійних банків в деяких державах зазнали, як показує наступна таблиця, свіжих змін (старі дані див. в »Кооп. Респ.« ч. 3.).

	Стопа %:	Від дня
Австрія	6	27. 6. 1928
Болгарія	10	5. 6. 1924
Чехословаччина	5	8. 3. 1927
Данія	5	23. 6. 1927
Франція	3¹/₃	19. 1. 1928
Греція	10	7. 6. 1927
Голяндія	4¹/₂	12. 10. 1927
Іспанія	5	33. 3. 1923
Індія	6	21. 6. 1928
Японія	5·48	18. 10. 1927
Литва	7	8. 2. 1925
Лотва	7	1. 4. 1928
Німеччина	7	4. 10. 1927
Норвеґія	5¹/₁	26. 3. 1928
Польща	8	13. 5. 1927
Портуґалія	8	28. 7. 1926
Росія	8	20. 4. 1927
Румунія	6	4. 9. 1920
Спол. Держави	5	13. 7. 1928
Швеція	4	30. 4. 1928
Швайцарія	3¹/₂	22. 10. 1925
Італія	5¹/₂	25. 6. 1928
Угорщина	6	26. 8. 1926
В. Британія (Анг.)	4¹/₂	21. 4. 1927

Довгоречинцевий кредит в Польщі. Кредити, які уділює дрібним і середнім (польським) господарствам держ. Рільн. Банк Польщі, швидко зростають. Стан емісії заставних листів ДПБ. виносив 1-го січня 1926 року 0·2 міліона золотих, 1-го січня 1927 піднісся до 7·8 міл. золотих, а на 1 січня 1928 р. досяг 41·4 міл. золо-

тих. Протягом біжучого року сума уділених довготермінових позичок, амортизаційних на 8% або 7%, невпинно ступає в гору, досягши недавно цифри 100 міл. золотих, які були виплачені 20 тисячам позичальників. На 1 серпня ц. р. стан виданих короткотермінових (векслевих) позичок представляється цифрою 204,314.694 золотих, ріжно забезпечених. — Довготермінові позички в заставних листах та меліораційних облігаціях з 88,959.934 золотих досягли суми 96,573 886 золотих, даючи таким чином збільшення на 7,514.253 золотих.

Новий тип рільничого кредиту — та не для селян! 27 червня ц. р. увійшов в життя новий розпорядок президента польської держави (з дня 22 марта ц. р.) про »реєстрові рільничі застави« (D. U. R. P. ч. 38 поз. 360), а 24. липня ц. р. появилося до нього виконавче розпорядження. Суть цієї новини полягає в тому, що рільники можуть отримувати короткотермінову позичку під застав своїх продуктів і продуктів свого промислу. (Хочби вони находилися ще »на пни«). Розпорядок очевидно має на ціли помогти тим рільникам, що приневолені випродувати хліб ще до його зібрання; проданий дешево хліб спекулянти вивозять з Польщі за кордон, а на переднівку Польща знову голодує і привозить зза кордону те саме збіжжа, з Берліна, але вже за грубо вищі ціни. Терпить на тім і держава, бо такі вивозово-привозові експерименти підривають валюту та підкопують торговельний білянс Польщі.

Отже задумано створити свого рода гіпотеку, тільки не ґрунтову, а на продукти. Та як звичайно буває і тут вийшло на таке, що новий кожух шитий не для селянина, тільки для дідича. Бо послухаймо, як буде виглядати в практиці нова форма кредиту:

Реєстрова рільнича застава здійснюватиметься на підставі умови, заключеної на письмі в формі урядового акту, чи приватного, засвідченого нотаріяльно чи судово. В умові мають бути зазначені предмет застави і сума позички під заставу. В разі продажу заставленої річи віритель дістає першенство в претензіях до одержаної від продажі суми. Віритель може по умові відступити своє право иншій кредитовій інституції, якій і передає заставну умову.

Міністерське розпорядження установлює ті судові інстанції, яким поручається ведення заставних реєстрів, порядок провадження окремих для кожного господарства реєстрів і инші формальности, що дотичать документів, реєстрових книг, заставних знаків на річи для установлення їх тотожности і т. под.

Справу обставлено такими бюрократичними формальностями, що влучно пише »Gazeta Gospodarska«, орґан Центрального Господ. Т-ства у Варшаві:

„Gdyby drobny rolnik, który ma do zastawu jakieś kilka czy kilkanaście korcy żyta, sam miał załatwiać wszystkie przez ustawę przewidziane formalności, to miałby z tem tyle kłopotu i mitręgi. że odechciałobymu się kredytu zastawowego i wkońcu powiedziałby sobie: »gra nie warta świeczki; zastaw byłby rzeczą dobrą, gdyby nie było tyle z nim kłopotu«.

Повстає запитання, чи не краще тоді булоби, щоби полагоджуванням тих формальностей занялася сільська кооператива (кредитова), добуваючи для своїх членів цей кредит? — Але цього розпорядок не допускає.

Отже нове добродійство закона є новою привілеґією для великих земельних власників.

Приймати реєстрові застави (себто уділювати на них кредиту) можуть державні кредитові інституції, каси ощадности (самоврядні), ґмінні ощ позичкові каси, кредитові кооперативи та инші установи, які означить міністр скарбу.

В Києві будуватиметься корабельню. В звязку з поширенням кораблебудівельної програми найблищими днями в Києві почнуть будувати кораблебудівельнй верф. Окрвиконком відступив для початку робіт 150.000 карб.

Нова цигаркова фабрика в Харкові. Зношеність устаткування українських фабрик та їх невелика пропускна спроможність висувають потребу збудувати в Харкові нову міцну фабрику. Укртютюнтрест закінчив недавно конкурс на кращий проєкт фабрики. З 30 поданих робіт було визнано за годящий лиш один проєкт, за яким майбутня фабрика має бути величезним підприємством тютюнової промисловости.

Фабрику буде устатковано новими машинами з великою продукційністю. Тепер майже 40% операцій на тютюнових фабриках провадиться руками. В новій фабриці це виробництво має бути цілком механізоване.

Вважаючи за значну шкідливість умов праці на тютюновому виробництві на цій новій фабриці, передбачається найбільше забезпечити гігієнічні умови

праці. По цехах, де є тютюновий порох, буде установлено добру вентиляцію, що 5-6 разів на день змінятиме повітря. Вся фабрика має бути електрифікована.

Виробнича спроможність нової фарики розрахована на 20,000.000 цигарок та 100 пудів тютюну у день при одній зміні. Вартість цієї фабрики вираховується від 4,500.000 до 5,000.000 карб. Навколо фабрики передбачається збудувати ціле промислове містечко: контора, техно-хемічна ляборатория, житлові корпуси, їдальня, клюб, кіно ітд.

Маємо поки що тільки проєкт, в яких на В. Україні дуже любуються. Не знати лише, як близьким є його здійснення.

Поклади інфузорної землі на Україні. Недавно відкрито поклади інфузорної землі в Сталінській окрузі. Інфузорна земля використовується для виробництва пробкових ізоляцій, що має надзичайно важливе значіння для електро-технічної промисловости. Зроблені перші спроби якости інфузорної землі в берлінській ляборатори фірми Сіменс і Гальске дали дуже гарні наслідки. З боку богатьох рудоуправлінь і експортних організацій відзначається велике зацікавлення інфузорною землею, що її можна буде використати для ріжних промислових цілей.

Виявлено великі джерела світильних ґазів. В районі Озівського узбережжа виявлено великі поклади світильно наливних газів, які можна використати для потреб промисловости. Найблищим часом окрвиконком остаточно розгляне питання про ту чи иншу форму експльоатації цих ґазів.

Semper idem (вічно одне). Що йно з бідою закінчено недавно одну »хлібокампанію«, себто скуп хліба урядовими і кооперативними органами, а радянська преса переповнена закликами до реалізації нового врожаю; мотивується це браком хліба по містах. Які були причини, що кампанія 1927/28 йшла так важко і доведено її до кінця тільки дякуючи спеціяльному урядовому натискові на село? Причина вічно одна: безцінність паперового гроша, примусові тверді ціни на хліб і вишрубовані в гору ціни промислових виробів. Не скриває цього всього »Кооперативна Громада« (ч. 2 за 1928 р.):

»До цього треба додати ще й те, що хоч продажні ціни на промисловий крам і було знижено, проте між цими цінами та заготовчими цінами на хліб усе ще був досить значний розрив...«

Далі йде звичайна демагогія, що, мовляв, ці обставини використала »куркульня«, яка перестала везти свої лишки хліба на базари та ще й якусь частку середняків підбила робити те саме (мовляв, середняк у більшости воліє продавати хліб дешево!).

»Тимчасом зближалася весна... Оце от і примусило було вжити незвичайних заходів до заготовлі хліба«.

»Ці заходи, тимчасово запроваджені з січня цього року, було скеровано проти тієї сільської куркульні та міських спекулянтів, що переховували богато хліба«.

»Та от погана весна цього року знову погіршила стан хлібного ринку, бо треба було широко допомогти бідняцьким та малосилим середняцьким господарствам пересіяти озимину й забезпечити засів ярових рослин. Це знову кепсько позначилося на справі хлібопостачання і через те в квітні потрібний був новий натиск, щоби збільшити заготівлі«.

Як виглядала ця поміч малосилим господарствам? »Вже й раніше, коли на місцях здійснювано надзвичайні заходи, там накази влади перекручували; особливо це виявилося в квітні. Через те часто порушувано навіть інтереси малосилих середняцьких шарів селянства і не дивно, що й вони були незадоволені нашою хлібозаготовчою політикою на селі«.

З дальшого бачимо, як виглядало це »перекручування«:

»подекуди почали вже були закривати базари, обходили двори, вишукуючи хліб (делікатний термін на реквізиції. Ред. Кооп. Респ.), примусово приділяли облігації селянської позики і т. д.«

Аж 19 липня ц. р »Рада Народніх Комісарів Союзу РСР. скасувала дальше вживання адміністративних заходів до збільшення хлібозаготівлі..«. Жалко тільки, що Рада Н. К. не вспіла зробити цього раніше, як ще було щось взагалі до взяття з села.

Але не довго тревало каяття, бо вже через 4 дні після того, дня 23 липня 1928 українська Економічна Нарада запровадила нові »пересічні хлібозаготовчі ціни« на нову кампанію 1928/29 (максимальні ціни на хліб). В дома річ, що єдиною причиною цьогорічних хлібних клопотів держави є якраз ті ціни, що ніяк не відповідають цінам за промислові вироби (гл. вище слова самої Кооп. Громади). Ціни такі:

Жита пуд	95	Коп.
пшениці твердої	140	»
пшениці мякої	132	»
ячменю	92	»

вівса 80 Коп.

Ціни лише трохи вищі, як були в минулій кампанії. Врожаї того року на Вкраїні гірші, як були торік.

Головну ролю в цій кампанії має грати кооперація. Вона має закупити 73% всього хліба (С. Господарь і Вукопспілка), решту державні органи (Союзхліб і Олійжирсиндикат).

З життя української кооперації.

Огляд кооперативного руху в перемиській окрузі в 1927 р.

Кооперативний рух в перемиській окрузі датується ще з передвоєнних літ. Тоді повстали і дуже високо піднеслися кредитові кооперативи: Віра, Народній Дім, Міщанська Каса та иншого рода кооперативи, як Народній Базар, Краєвий Союз Господарських Спілок, Спілка для збуту худоби. Всі вони находилися однак в самому місті — Перемишлі. По селах було кільканацять кредитових кооператив і читальняних крамниць, які без стислої контролі, безпляново і незорганізовано вели сяку-таку роботу. Через те в першому потрясенні світової війни вони зникли, зглядно перервали свою діяльність. Правдивий кооперативний рух зродився щойно після світової війни, хоч теж без підготовки і щойно шляхом самодосвідництва прибрав певні організаційні форми і розпочав систематичну роботу. Сміливо можна сказати, що перше пятиліття кооперативного руху в Перемишлі — це пропаґанда кооперативної ідеї, підшукування і вишколювання людей до кооперативної роботи. Це була і є досі робота головно культурно-виховуюча а щойно в другому пятилітті вона починає прибирати форму й зміст економічної розбудови. Попри брак основного капіталу бракувало свідомих і чесних людей до кооперативної роботи. Найтруднішим було вщіпити в громадян пошану до добра, та розуміння виховуючого значіння контролі, як чинника узнання за працю, замісць перестарілого розуміння контролі, як переслідування. Теж не легко було вщепити дійсне розуміння спільництва. Ще в 1926 р. хвалилися кооперативи на спільних сходинах осягненою висотою зиску, що є рівнозвучне з визиском а тим самим противне головній ідеї кооперації. Сьогодні слідне вже справлення на праву путь. Вже не зиск а висота оборотів, не капітал а кількість членів і кількість відділів стають мірилом розвитку кооперативи.

Організаційний кооперативний осередок в Перемишлі обіймає ще досі повіти: Перемишль, Добромиль, Ярослав, а до 1927 р. і Мостиска. В слід за тим організаційна робота мусіла мати дещо инакші форми, як в повіті в собі замкненому. Спершу закладано кооперативи і ініціятиви повіт. осередку а рівночасно ширено ідею кооперації. Опісля організаційний осередок мусів звернути бачнішу увагу в напрямі вахования людей до праці в кооперативах вже основаних. Через то не мав сили і ще в більшій мірі фондів занятись закладанням кооператив. Закладав тільки там, де наспівали зголошення, а в 1927 р., де були до праці і проводу люде. В слід за тим

карта розміщення кооператив в перемиській окрузі представляється в той спосіб, що кооперативна сіть ростягнулася широко в цілій окрузі переважно попри добрі дороги і залізничі шляхи з великими тут і там прогалинами. Тим самим в самому перемиському повіті є заледви 51 кооператив на 90 громад, в яких мусять стати українські кооперативи. Ціла західна часть повіту мала до 1927 р. заледви одну і то занепадаючу кооперативу, а зараз є їх чотири. Причиною цего є тяжкий доступ, малі села, темнота, брак на місцях хочби кількох одиниць до праці, а до того організаційний відділ П. С. К. не мав достаточних фондів, щоби посвятитися вихованню тої закутини. Там потрібне не тілько живе слово на викладах і курсах, але таки робітники на місцях. Рік 1928 має за завдання опанувати й ті закутини.

В цілій перемиській окрузі було в 1927 р. 66 сільських кооператив господарсько-споживчих, які обєднують 3905 господарств на всіх 10211 господарств, отже обєднує кооперація 38% господарств. Всіх членів числить с.-г. кооперація 4265, отже пересічно на одну кооперативу припадає 64 членів. Коли візьмемо під увагу величину господарств, то найбільше членів є понище 5 моргових господарств -- 1951 а повище 5 морг. посілостей — 1113.

На 45 кооператив прибуло 753 членів, пересічно 16 в одній кооперативі, а убуло 227, пересічно 5 на одну кооперативу; то на 66 кооператив прибуло пересічно 1056, убуло 330, отже зросло число членів в 1927 р. на 726 членів.

Дальші статистичні дані відносяться до 45 кооператив, які зложили білянси і статистику. В тих кооперативах уділи виносять 21.968.50 зол., пересічно на одного члена 5 зол., а на кооперативу 488 зол. Запасний фонд має 48.744.82 зол., пересічно в одній кооперативі 1083 зол., а на одного члена 11.42 зол. Власне майно 47 кооператив виносить 70.713.32 зол., пересічно одна кооператива має 1.571 зол., отже 66 кооператив має мати власного майна на 103.686 зол.

Загальний оборот 45 кооператив мав:

на приходах	1.761.560.80	зол.
„ розходах	1.756.345.91	„
Загальний оборот . . .	3.517.906.71	зол.

Пересічно на одну кооперативу припадає 74.849.07 зол., а на одного члена 824,83 зол. Чужого майна було на 96.582.61 зол. Отже відношення власного до чужого мається так, як 1 : 1.7, значить в сільсько-господарській кооперації обертають досить значним чужим капіталом з огляду на мале число членів і низькі уділи.

Всі 66 кооператив зложили на уділи до Повітового Союза 4.211.07 зол., а повинні зложити принайменше половину своїх уділів, т. є від 45 кооператив (а є 66) 10.984.25 зол.; коли взяти половину цілого майна, то Союз повинен мати не 4.211.07 зол., а 51.343 зол. Тоді инакше виглядалаб організаційна робота в повіті.

Кооперативи (45) закупили:

товарів за	854.143.57	зол.
перетворів за	168.373.67	„
трафіки за	158.107.76	„
Молоч. приборів за	129.818.45	„
Разом	1.310.443.45	зол.

З цього закупили в кооперативних установах на 392.683.41 зол. Отже

що до закупів товарів маємо 45% торговельної карности. Причиною цього є в части боротьба в самім центрі серед інтеліґенції про впливи на селах. Деякі круги інтеліґенції за всяку ціну стараються поборювати кооперативний осередок ізза того, що в ньому є їм несимпатичні люде, а на відворот ті в осередку не мають охоти уступати. Оттак амбіція одних і других сильно затяжіла на кооперативній роботі, де саме той двобій за впливи зводиться. В таких відносинах годі вимагати від організаційного відділу якогось чуда, бо, мовляв, старші ніде не слухали молодших без огляду на те, що молодші мають в кооперативній роботі найбільше досвіду. Отсей 55%-ий недостаток карности повинен як найбільше промовити коли не за повною згодою, то принайменше за телєрантністю в кооперативному житті.

Торги тихже кооператив виносять:

товарами	877.701.52 зол.
перетворами	313.766.02 „
трафіки	166.168.10 „
Разом	1.357.645.64 зол.

Пересічно на кооперативу 28.886.07 зол., на день 79.31 зол., або один член взяв участь в обороті товарами в кооперативі на суму 318.32 зол., а господарство на суму 132.95 зол., що є теж мінімальна квота. Причиною цього є несвідомість кооперативних завдань у проводу кооператив, який або лихий товар поза Союзом доставляє, або в гоненні за зиском високо калькулює товари.

Кооперативи узискали надвишки 125.810.15 зол., а страти виносили 1.928.03 зол., податків заплачено 12.337.62 зол. Коли візьмемо ще під згляд борги на квоту 37.535.08 зол., то такий кредит це теж чимала матеріяльна підмога для села без процентів, векслів і табулярних видатків. (Державні позички в повіті в найгірший час виносили 45.000 зол.). Богато нарікається, що кооперативи платять за високі податки; держава повинна підпирати кооперативний рух, а податки вже й так заплачені при гуртових закупах; але коли податки в тому випадкові виносять 12.337.62 зол., то добровільний податок у формі тютюневих виробів виносить аж 166.168.10 зол., що робить на одного члена 39.19 зол.! Коли візьмемо під увагу, що було тільки 23 трафік, а в додатку в кожному селі є більше трафік, то можемо собі представити, кілько гроша пускає село з димом. (Одна кооператива виказує 16.422.06 зол. на торгах в трафіці, а там є ще яких 4 трафіки). Колиб обмежитися в куренні тільки на 1/3, то можнаб заощадити тільки, кільки кооперативи заощадили на всьому свойому обороті, виключаючи посередників.

Кооперативи затруднювали 54 робітників в головному занятті, а у 2 разах тільки, як у побічному занятті.

Завдяки кооперативному рухові повстало нових сільсько-господарських кооперативних підприємств: 9 молочарень, 1 дахівкарня.

Кооперативи посідають, як народній прибуток недвижимости, у книжковій вартости 28.328.70 зол., а движимостей на 31.792.47 зол., разом на квоту 60.121.17 зол. До спільного ужитку має 13 кооператив ріжні с.-г. машини: сівалки, трієри, культиватори, поминаючи дрібне приладдя, як сонди. Це не богато, але коли взяти під увагу короткий час і те, що з тим стисло лучиться, не тільки користь в господарстві членів, але заразом пропаґанда господарського поступу, то це кольосальний поступ в перед.

Слід згадати культурно-освітну та організаційну роботу кооператив:

малі ще успіхи, але всеж таки слідні перші кроки: 3 вистави, 8 курсів господарських, 68 рефератів, 331 засідань Управ, 306 засідань Надзірних Рад, 101 засідань контрольних Комісій, 40 Заг. Зборів, 28 кооперативних нарад, 10 кооперативних свят, 68 ревізій від П. С. К. і 43 ревізій від Ревізійного Союза, пост повітового аґронома в повіті, який в 19 селах заложив 59 досвідних піль, пропаґанда штучних навозів скочила з 6.5 ваґона в 1926 р. на 36 ваґонів в 1927 р. і т. п. Отсе докази, що кооперація попри економічні незначні здобутки дала селянам далеко більші духові набуття. Однак далеко ще по селах до якоїнебудь кооперативної свідомости. Відносно мале число членів, незначні обороти, брак зрозуміння створити сильний організаційний повітовий осередок — отсе біжучі недомагання, які належить зліквідувати. Кооперативи самі того не виконають. Мусять вже раз зрозуміти вагу зміцнення повітового осередку, свідомо з ним співпрацювати і спомагати, бо від того залежать дальші успіхи.

Одним з недомагань зі сторони кооператив є брак вміння виконувати точно свої обовязки. Тому напр. наше зіставлення відноситься тільки до 45 кооператив згл. 47 а недостає аж 19 — отже ще 33% точности і почуття обовязків. Коли однак згадаю, що в минулому році тільки 16% сповнювало свої обовязки, а того року осягнено 66%, то сподіюся, що статистичний огляд за слідуючий рік 1928 буде обіймати точний перегляд здобутків і змагань усіх 100% кооператив. Змогли ми в 1927 р. досягнути чистого організаційного здобутку 66%, то в 1928 р мусимо спромогтися на дальших 34%, аби осягнути кругле, точне і ясне 100% осягнень кооперативного змагання в перемиському районі так на полі економічному, як і культурно-освітному.

Інж. Іван Лапчук
референт організаційного відділу П. С. К.
і с. г. справ в Перемишлі.

Контрольні цифри (плян операцій) кооперації на 1928-29 р. Плянова комісія Сільського Господаря (централі с.-г. кооперації) розробила контрольні цифри системи с. г. кооперації на 1928-29 р

За контрольними цифрами обороти с.-г. товариств по постаченню складатимуть в наступному році 190,000.000 карб. проти 136,000.000 карб. в біжучому році. Відповідні обороти у союзів мають збільшитися з 113 міл. карб. до 196,4 міл. карб., а у кооперативних центрів з 79,6 міл. карб. до 149,2 міл. карб. Значно також мають збільшитися й обороти с.-г. кооперації по збуту с.-г. продуктів.

В наступному році обороти с. г. т-в. по збуту малиб збільшитися з 300,3 міл. карб. до 355,8 міл. карб. Нарешті обороти по збуту у спеціяльних центрів і Сільського Господаря малиб збільшиться з 228,5 міл. карб. до 299 міл. карб. За контрольними цифрами орієнтовочні загальні обороти системи с.-г. кооперації в наступному році складатимуть понад 1.500 міл. карб. проти 1.160 міл. карб., себ-то збільшаться майже на 40-45%.

В галузі фінансової роботи с.-г. кооперації за контрольними цифрами на наступний рік передбачається підвищення розміру пайових внесків. У с.-г. т-в до 10 карб. на пайовика, в скотарсько-молочарській кооперації до 5 карб. з корови, в плодоовочевій до 20-24 карб. з дес., в буряковій до 8 карб. з дес. в птахівничій до 1 карб. від пайовика в насіньовій від 10 до 15 коп. з дес. насіньової площі і від 15 до 25 карб. з юридичного члена кооперації. В рибальській кооперації пайовий внесок вставлюється від 5-20 карб. на пайовика, в залежности від виду рибальського товариства.

За контрольними цифрами мобілізацію пайового капіталу системою с.-г. кооперації повинно довести на кінець 28-29 р. до 23,000.000 карб. проти 13,000.00 карб. на 1-о жовтня біжучого року. Крім пайового капіталу передбачається організація спеціяльних капіталів у с.-г. кредитових товариств.

Взагалі від населення в наступному році пайові внески і внески в спеціяльні капітали мають досягти по системі с.-г. кооперації 46,8 міл. карб., а разом з вкладами в с.-г. т-вах 66,800.000 карбованців.

З життя чужої кооперації.

Ювілей Центрального Обєднання чехословацьких сільсько - господарських кооператив. 1928 рік — десята річниця державної самостійности чеського і словацького народів — є разом з тим ювілейним роком для чехословацької кооперації. В цьому році вона святкує два ювілеї двох найважніших своїх віток: трийцять літ існування і розросту сільсько-господарської і двайцять літ — споживчої кооперації.

Сільсько-господарська кооперація відбула своє свято 20 травня цього року урочистим Зібранням делеґатів сільсько-господарських товариств з усіх кінців республики. На святі були також присутні, крім заграничних гостей — представників сіль.-госп. кооперації Бельґії, Болгарії, Франції, Південнославії, Польщі та Румунії, від міжнародного уряду праці та від недержавних народів Лужицьких Сербів і Українців (проф. С. Бородаєвський) — представник правительства, міністр хліборобства проф. д-р. Срдінко, президент парляменту Й. Маліпетр і богато заступників війська, урядів, міста Праги, наукових і економічних установ, освітніх і кооперативних організацій та окремих визначних осіб. Збори відкрив і провадив ними голова сільсько - господарської централі (Ustřední Jednoty) інж. Ф. Кліндера. Ціле зібрання перетворилися в непереривний спонтанний вияв надхнення, виразом чого були й численні привітні промови. Підкреслено між иншим морально-виховуюче значіння кооперації, котра свої матеріяльні засоби дає на службу ідеалам і цілям — освіті села, культурі в господарській його чинности, та вихованню характерних особистостей, яких вже село дало державі.

Сільсько-господарська кооперація, що відзначається високим степенем кооперативної карности і организованости, нараховує в ц р. понад 20.000 кооператив-обєднаних в найсильнішій з кооперативних централь цілої республики, якою є „Ustřední Jednota hospodařskych druzstev“ з заг. оборотом 1.527.090.424 кор чеських. До урочистих днів видала ця централя в в побільшеному розмірі святочне 21-е число свого органу „Zemědělske družstevní listy“, присвячене оглядам її ріжнородної діяльности на протязі 30-х років, споминам про початкові кроки с.-г. кооперації на Чехах і т. под., що приносять богато цінного і повчаючого матеріялу.

Двацятиліття »Центрального Союза чехослов. (робітничих) кооператив« (Ustředíniho Svazu čsl. druzstev). В днях 16. і 17. червня святкувала чеська робітнича кооперація 20-ліття свойого існування. Союз, названий у заголовку, був заснований в р 1908. В р. 1927 Союз обєднував 1.139 ріжного типу кооператив, в головнім числі споживчих, з гуртово-накупочною централею в чолі, та помічними установами: ревізійно - інструкторською, центральним банком і асекураційною централею. Весь кооперативний апарат Союза згуртував 452.814 фізичних членів; торги за товари виносили 1,2 міліярда ч. корон; уділи членів 76 міліонів ч. к., резервові фонди 51 міліонів, а в к л а д к и ч л е н і в у с п о ж и в ч и х к о о п е р а т и в а х і централях 199 м і л і о н і в ч. к о р о н.

Свято зачалося урочистим відспіванням пісні „Честь Праці“ та „Інтернаціоналу“. В святі взяли участь крім офіційних представників держави, численні закордонні гості від кооперативних союзів ріжних країв. Як доносять „Zemědelskè druzstevní listy“, орган сільсько-господарської кооперації Чехословаччини, вітав зїзд теплими словами також інж. Кліндера „староста“ „Центрокооперативу“ і «Ustřední Jednoty Hospod. Druzstev“. Названий кооп. часопис пише слідуючі знаменні слова:

„У всіх тих промовах висловлювалася радість з досягнення успіхів робітничої кооперації. Нас радує ця взаїмність у праці і добрі взаємини, які лучать нашу (с.-господарську) кооперацію з кооперацією робітництва, і ми бажалиби собі, щоби ці обопільні взаємини були щораз дружніші не лиш в области ідей, а і практично, особливо тепер, коли ми започаткували рішення проблеми н а й т і с н і ш о г о з в я з к у м і ж п р о д у ц е н т о м і с п о ж и в а ч е м (підчеркнення наші — Ред. К. Р.). Про цю справу говорив у своїй привітальній промові староста Центрального (с.-г.) Союзу інж. Кліндера і зокрема підчеркував, що потрібно взаїмного довіря, яке можна набути через пізнання себе. Коли ми зійшлися на міжнародньому полі (промовець має очевидно на думці женевську господ. Конференцію 1927 р. — Ред. К. Р.), то тим більше нам треба зійтися дома. Основою цієї акції очевидно мусить бути взаїмне с п р а в е д л и в е о ц і н ю в а н н я п р а ц і“.

Велике діло господарського порозуміння між селянством і робітництвом.

Ми вже в нашому журналі кілька разів звертали увагу наших читачів на великої ваги сучасну проблєму порозуміння між двома основними відламами кооперативного руху: кооперацією сільськогосп. продуцентів і міських споживачів. Цій величезній проблємі присвячено теж увагу на світовій економічній конференції в Женеві 1927 р. та на міжнародному кооп. конґресі у Штокгольмі, де ухвалено резолюції в напрямі співпраці обох цих галузей кооп. руху працюючого населення. Тепер маємо можливість занотувати вже перший визначний практичний крок в цій справі.

Зробили його: »Kooperativa«, торговельна централя чехослов. сільськогосподарської кооперації, і »V. D. P.« або Гуртова Закупочна Централя споживної кооперації, обі з осідком у Празі, заключивши між собою умову про співпрацю. Умова звучить:

1. Обі організації утворюють 4-членний виділ для полагоджування справ, що входять в обсяг умови.

2. З умови виключаються справи що не лежать в компетенції обоїх організацій.

3. Виділ буде розглядати усі торговельні операції, що можуть вестися спільно, особливо імпорт товарів, зокрема збіжжа і паші.

4. Центральні кооп. установи обовязуються обопільно респектувати торговельні звязки, які кожна з них веде зі своїми членами і кожна з них повинна повідомляти другу про торгов. зносини, які вона матиме з членами другої організації.

5. Кожна сторона обовязується покривати свою потребу в товарах, які є в другої, у неї і в кожнім разі дати їй першенство, якщо умови кооперативної організації є однакові з умовами приватної торгівлі. В додаток до цієї умови обі сторони обмінюються цінником товарів.

6. Обі організації старатимуться систематизувати свої обопільні відношення; що торкається закупу с. господарських продуктів національного походження, то ті закупки по скільки можливо будуть централізувані в »Kooperativa«. Для влекшення збуту цих продуктів ця остання улаштовує пригожі організації у великих центрах споживання.

7. Щоби улекшити торговельні зносини, »Kooperativa« стає членом V. D. P. і на відворот.

8. Спільний виділ буде займатися питаннями, що відносяться до використання і розподілу с. госп. продуктів на можливо кращих умовинах.

9. Спільний виділ буде займатися також питаннями раціоналізації підприємств обох організацій. Обі сторони будуть собі взаїмно подавати до відома дані для калькуляції коштів виробництва і розподілу. Ця співпраця буде організаціям улекшувати контролю їх власних підприємств, як також підприємств приватних; разом з тим вона даватиме їм змогу збірати необхідний досвід в области продукції.

Такий текст заключеного в Празі ділового договору. Нема в ньому поетичних фраз чи навіть загальніших ідеольоґічних формулювань, але самий його сухий зміст, являеться »поезією в прозі«, коли можна вжити цього вислову. Тих кілька сухих точок умови свідчить про дуже вже далеко поступивше наближення двох кольосів чеського народно-господарського життя (V. D. P. = найбільше в Ч. С. Р. підприємство споживчої бранжі, »Kooperativa« — теж величезна установа), — яке сягає вже навіть в тайни калькуляції їхніх підприємств. Чеський нарід, даючи живі докази солідности особливо в економічній ділянці, дав і тут доказ зрозуміння духа часу; чеське міжкооперативне порозуміння, можна бути того певним, не буде пустим словом.

Чеська кооперація веде перед по лінії, яку вказує життя і можна бути певним, що її крок буде зразком для инших країн на цьому дійсно історичному шляху. Ділове обєднання двох кооперативних струй стане на стільки могучим господарським фактором, що справа усуспільнення товарообміну перестане вже бути проблємою далеких часів, стаючи реальним фактом біжучого дня.

Чеський кооперативний пакт має ще й друге значіння. Він стався між кооперацією, в якій переважає соціялістично-комуністичний провід і кооперацією що находиться в руках аґрарної партії. Так найшли спільну мову в господарських справах течії, що себе різко поборюють (і не без причин) в політичній ділянці. Новий приклад, що може культура.

Польська кооперація в Галичині перед обєднанням. Польська рільнича кооперація в межах бувшої Галичини є розбита між кілька організацій: Краєвий Патронат Рільничих Спілок у Львові (каси Стефчика і молочар. спілки), Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych у Кракові, Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczo-Handlowych у Львові (обі ці організації обєднують т. зв. »Рольнік«-ів себто збутопостачальні кооперативи з повітовим районом діяльности) і врешті Związek Rewizyjny Spółdzielni Kółek Rolniczych у Кракові. Кромі цих организаційних централь існують фахові осередки: Syndykat Rolniczy (централя »Рольніків« в Кракові і Związek Ekonomiczny Spółdzielni Kółek Rolniczych теж у Кракові.

В районових осередках в краю побіч »Рольніків« існують »складниці«, себто гуртівні Кулок Рільничих, як підприємства централі К. Р. Таким чином існує паралелізм організації на 2 і 3 ступні торговельної діяльности і конкуренція організаційно-ревізійних централь.

Невигода такого стану річи приводить від довшого часу в польськім рільничо-кооперативнім світі до розмов на тему бажаности обєднання цих організацій. Розмови стали живіші особливо, коли прийшло до злиття двох рільничих організацій: Малопольського Товариства Рільничого (централя Кулок Рільничих, як господарських корпорацій) з Товариством Господарським Сх. Малопольщі — в одну (під назвою Малоп. Товариство Рільниче з осідком у Львові).

Справа ця була предметом дебат на зїзді »Związku Rewiz. Spółdzielni Rolniczych« у Кракові 21. червня ц. р. і хоч проти негайного обєднання були висловлені критичні думки, ухвалено м. и. такі резолюції:

1. Заг. збір вважає бажанним обєднання 4 Ревіз. Союзів а саме: Краєвого Патронату (Львів), Ревіз. Союза Рільн. Кооп. (Краків), Ревіз. Союза Рільн. Торг. Кооп. (Львів) і Ревіз. Союза Кооп. Кулок Рільн. (Краків).

2. Заг. збір висловлює такеж побажання відносно обєднання Рільничого Синдикату з Економ. Союзом (у Кракові) та »рільничо-торговельних спілок« по повітах з повітовими складницями Кулок рільничих.

Отже стоїмо на передодні нового обєднання польських економічних сил в нашім краю. Не зашкодилоб і Українцям мати це на увазі там, де побіч себе існують кооперативні установи з однаковими завданнями і однаковим районом діяльности.

Два Центросоюзи в Москві. Досі в Союзі радянських республик не було обєднуючого всесоюзного осередку для кооперації на терені цих республик. Претензії до цієї обєднуючої і провідної ролі виявляв московський Центросоюз. якій бажав собі і організаційно підпорядкувати більше-менше автономні досі кооперативні центри поодиноких республик Союзу. І фактично йому належав по старій всеросійській традиції, коли не повний авторитет і зверхність, то принаймні престіж найвищої, бо економічно найсильнішої кооперативної інституції. Що стан справи був такий а не инакший, це стверджує також д. А. Генкін в ст. »Утворення всесоюзного кооперативного осередку« („Кооп. Будівництво«, ч. 15 за 1928 р.), коли каже, що „для Центросоюза стан річей обєктивно складався так, що по деяких питаннях і моментах кооперативного руху і бсдівництва Центросоюз повинен був виступати в ролі загальносоюзної кооперативної інституції«. Факт підлягання московському центрові був для української кооперації лише обєктивним вислідом політичної дійсности і становища України в Союзі, її кольоніяльної залежности від Метрополії.

Українська кооперація мусіла de facto узнавати те положення, хоч »субєктивно« може з ним і не годилася, бо »в цьому напрямі діяли численні чинники«, проти яких недозволялося виступати.

Д. А. Генкін, ставлячись з як найбільшим респектом до Центросоюзу, й вичислюючи всі моральні і инші його якости та заслуги. які ніби то промовляли за формальним акцептуванням його всесоюзного значіння, лише між иншим згадує про те, що »найчоловніші галузі нашої радянської промисловости є загально-союзні формування, що виробництво і збут переважної і важливої маси товарів скупчені в руках трестів і синдикатів загально-союзного значіння«. Все це натурально сприяло в найвищій мірі тому фактичному станові переваги московського осередку і, розуміється, обєктивно причинялося до піднесення його на так імпонуючу п. Генкінові височінь.

Відомо, що укр. кооперативні осередки пручалися, бо, розуміється »субєктивно«, не бажали підлягати московському зверхникові. Вони противилися як могли, та вели затяжну боротьбу проти нічим неоправданих замірів перетворення Центросоюзу у всесоюзний осередок; боролися в самих леґальних і льояльних формах, що іменуються дуже не означеним терміном »дискусій«.

Вислідом цих дискусій було те, що

Центросоюз на 41 зборах своїх уповноважених не просто і не на словах, а на ділі, і не лише по суті, а й по формі таки перетворився у всесоюзний Центросоюз, навіть не змінивши при тім в основі своєї назви, що є дуже показним явищем. А для замилення очей утворено для Р. С. Ф. С. Р. цебто для Московщини (не для Союзу радянських республик!) ніби окремий Центросоюз — очевидно при старім Центросоюзі.

Ось так виглядає ніби то нова перемога союзницької ідеольоґії і відстояння псевдо-самостійности укр. кооп. руху. А в дійсности це є черговий триюмф московського великодержавницкого шовінізму в ділянці кооперативної організації і життя.

Люди типу А. Генкіна себе і других, таких же, переконують, що »не може бути й мови про те, що утворення союзного центру є лише дрібна поправка до того, що було і що це є лише формальне утончення структури Центросоюза« і викладають той факт, як величезний здобуток укр. кооперації; анальоґічний впрочім до політичного здобутку тих часів, коли подібнож Росія була номінально перетворена в Союз республик.

Серед книг і журналів.

»Кооперована Громада«, Двотижневий журнал сільсько-господарської кооперації та кредиту. Видають »Сільський Господар« та »Українбанк« (зам. »Кооперованого Села« і »Кооперативного Кредиту«). Почав виходити від липня ц. р. в меншому від попередніх розмірі, здешевлений і значно спопулярізований так що до мови, як і змісту, але одідичив від них той самий казьонний напрям. Ч-о 1-е появилося 18 липня, а ч. 2-е 18. VII. (очевидний недогляд, має бути мабуть 1. VIII.).

Перше число нового часопису переповнене статтями про актуальні на Радянщині справи в области сільсько-господарської діяльности і політики: хлібозаготівлям та засівній кампанії; обговорюються дотичні питання в звязку з тісно сполученими з ними проблємами кредитування сільського господарства та і їх практичне, доцільне розвязання за даних обставин (маємо на увазі головно масову загибель озимини на весні цього року). Цим питанням присвячена стаття Н. Скалиги: »Наслідки весняної та заходи до здійснення осінньої засівної кампанії«. Практичні, методичні вказівки для місцевих кооператив в тій же справі подає ст. А. Гонтаря: »Що має робити с.-г. кредитове товариство для осінньої засівної кампанії«. А про анальоґічні завдання говорить дальша ст. О. Тура: »Організовані незаможники — про колєктиви та осінній засів.

Друга половина числа приносить ряд статей про хлібозаготівлі; деякі з них мають не лише господарський, а передовсім політичний інтерес. В цьому відношенні загальний тон журналові (треба думати також новій політиці на Україні) задає ст. М. Чернова, автора з високим офіційним становищем на Ряд. Україні: »На нову хлібну кампанію — з новим апаратом«, — гідна більшої уваги. З неї ми довідуємося, що збір хліба за нової кампанії має піти до повної розпорядимости всесоюзної, а як слідує з дальнішого контексту — в суті річи московської організації, яка має повстати не більше не менше як »злиттям теперішніх державних організацій« (підкр. наше — Ред.). Тут автор налічує їх 11; при чому дві загально-українські установи фіґурують на рівні з московськими провінціональними установами тогож характеру. І так вже не федерують, а просто зливають в єдину, неділиму організацію, яка має носити назву: »Союзхліб.« Апольоґет цієї вправді далекосяглої реформи, автор щойно цитованої статі, намагається представити її вже просто, як державну вимогу Союзу, для добра розуміється »нашої країни« (!?). При тому мається на увазі »запровадити сувору диктатуру держави над хлібом і що до його витрачання і що до його заготівлі«. А далі читаємо буквально таке: »Це значить, що кожне розпорядження Союзного Наркомторгу — обовязкове для виконання і український уряд не може його відхилити, ні затримати, а може лише оскаржити, не припиняючи виконувати самого розпорядження. (Підкр. наше Ред). Щира фраза, яка сама за себе говорить. Це признання ставить остаточно точку над і там, де слід було найскорше сподіватися. Так пише »Народній комісар торгу УСРР.« (Порівн. инші анальоґічні і маркантні заходи для утуження союзних звязків — в цьомуж числі »К. Р.« у відділі »Господар. Хроніки«).

Закінчується число менше цікавими для засадничих точок погляду, але безсум-

ніву більш відбиваючими місцеве життя матеріялами у формі дописів і хронікальних заміток.

Число 2-е цього часопису носить той самий характер і редаґовано теж по лінії більше всесоюзних інтересів, як української кооперації і економіки; хоч змістом є більше ріжноманітне і на загал цікавіше своїми конкретними даними і тим, як справді редакції удається справитися з головним завданням уложеним їй Ц. К. К П. Б. У. щодо популяризації журнала і наближення його до масового читача — тіснішого підходу до селянина з новими, як бачимо, напрямними в господарській політиці.

БОЛЮЧІ ВТРАТИ

Гайнріх Кауфман, провідний муж, ідеольоґ і практик-організатор німецької споживчої кооперації, 25-літній голова правління Центрального Союзу С. К. (Zentralverband d. Konsumvereine), засновник і провідник заслуженого »Видавництва нім. спож. кооперації«, автор числених брошур і летючок та обемистої історії кооперативного руху — помер 2. липня 1928 у Гамбурґу, місці осідку названих установ, виконуючи до останньої хвилини підняте життєве завдання, не дивлячись на важку недугу і перебутих кілька операцій. Перед смертю висловився:

»Я не оставляю Центрального Союза безпомічною сиротою: він стоїть так кріпко на ногах, що не потребує підпори«.

Про смерть бл. п. Г. Кауфмана заговорила уся кооперативна преса. Орґан Zentralverband-у писав:

»Він був своєрідним змішанням найсухішої практики і найживішої теорії. Він не знав »зеленого стола«, він все черпав повними руками з досвіду щоденного і ділового життя і при тім вмів формулувати теорію так блискуче, як мало хто. В потрібний час в нього находилося стільки непохитного ідеалізму, стільки крицевого оптимізму, що можна було думати — в цієї людини дві душі... Це є тайна праці й успіхів цієї людини«...

Орган Райфайзенського Союза присвятив помершому ось такі теплі стрічки:

»Покійний стояв 25 літ на чолі Союза. (Від його створення 1902 р. після Крайцнакського зїзду, коли спожизча кооперація відділилася від Союза Шульце-Деліча — Ред. »Кооп. Респ.«)... його діяльність виходила широко поза рямці споживчих кооператив. Він зробив неоціниму роботу для всеї кооперації усіх напрямків. Обєднання всеї кооперації у спільному »Вільному порозумінні« (Freier Ausschus) було по части його ділом. Ми заховаємо для нього почесні спомини. Хай відпочиває у мирі«.

Anders Nielsen, один з вождів данської сільсько-госп. кооперації, помер в 69 році життя. Був співтворцем подиву гідного діла, що його зроблено в Данії і ініціятором не одної новини, що стала відтак зразком для всього кооперативного світа.

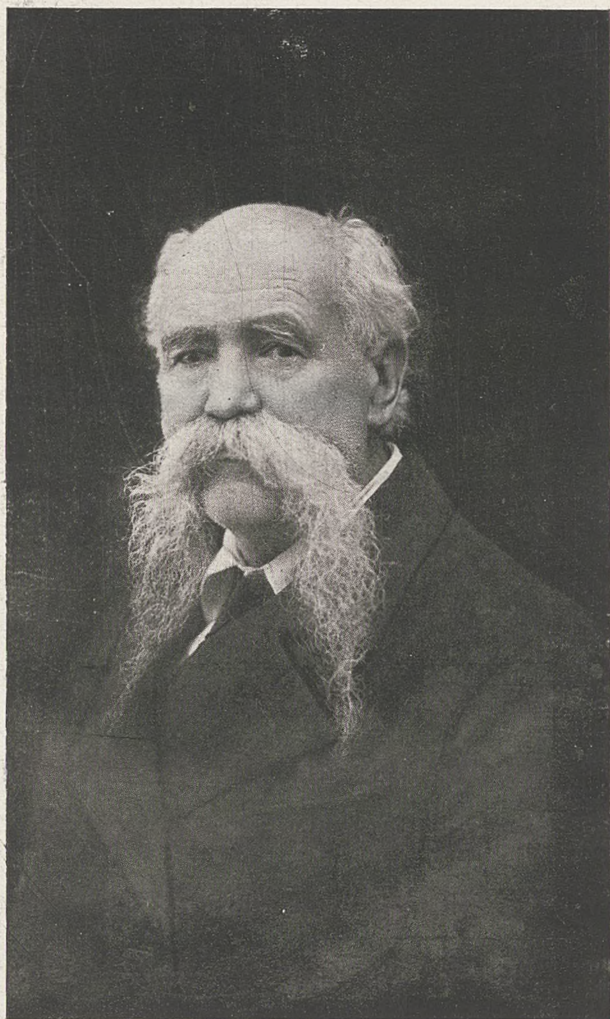
Степан Радіч, вожд селянського народа Хорватії, помер від кулі політичного сербського фанатика, йдучи в слід за своїм братом Павлом. Хоч безпосередньо не працював як кооперативний робітник, то всією душею приляг до кооперативного руху селянства, одушевляючи хорватських кооператорів палкою любовю рідних нив і духом взаємного братерства. Не диво отже, що на його смерть відгукнулася навіть не хорватська кооперативна преса і зокремаж тепло його згадують чеські »Zemědlské družstevni listy«.

Справлення помилки.

В статті „Кооп. Робітники в П. С К". в »Кооперативній Республиці« за липень-серпень зайшла помилка того рода: на стор. 363. написано, що %% відношення платень службовиків до торгів виносить в Золочівськім П С. К. 16,1%. Відношення це в Золочівськім П. С. К. є 5,4% тим самим найвище відношення платні службовиків не є в Золочеві, але в Здолбунові, де воно становить 6,0%. Помилка зайшла з тої причини, що в матерялах не було виразно зазначено, що П. С. К. в Золочеві був діяльний 4 місяці, а не цілий рік як брано в обчисленнях.

Видає: *Ревізійний Союз Українських Кооператив.* За редакцію відповідає: *Іван Филипович*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

Микола Васильович Левитський

в пядесятьліття своеї громадсько-кооперативної діяльности

(1878 — 1928)

З права на ліво: Ом. Саєвич, Сидір Кузик, Мих. Заячківський, Микола В. Левитський і Яросл. Литвинович. В 1910 році підчас Міжнар. Кооперативного Конґресу.

Микола Васильович Левитський

„артільний батько" в товаристві артільного старости першої с.-г. артілі (1894 р.) в с. Федвар. Лукяна Колесника — праворуч від М. Л. і арт. старости 2-ої артілі (1895) там же — Михайла Барабуса — ліворуч.